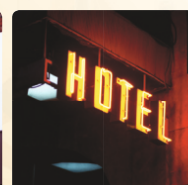

UNODC

United Nations Office on Drugs and Crime

ПОСЛОВАЊЕ, КОРУПЦИЈА И КРИМИНАЛ У СРБИЈИ:

Утицај корупције и осталих кривичних
радњи на пословно окружење

2013

Република Србија - Републички завод за статистику

Финансирано од стране
Европске Уније

**КАНЦЕЛАРИЈА УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА
ЗА ДРОГУ И КРИМИНАЛ
Беч**

**Пословање, корупција и криминал у Србији:
Утицај корупције и осталих кривичних радњи на пословно окружење
2013.**

Признања

Овај извештај је припремила Канцеларија Уједињених нација за дрогу и криминал, Сектор за статистику и истраживања (CACC) (*UNODC, Statistics and Surveys Section-CACC*)

Координација истраживања и припрема извештаја:

Enrico Bisogno (CACC)

Michael Jandl (CACC)

Lucia Motolinía Carballo (CACC)

Felix Reiterer (CACC)

Рад на истраживању:

Републички завод за статистику:

Драган Вукмировић

Јелена Будимир

Тијана Чомић

Раде Ћирић

Владимир Шутић

Сарадници на пројекту:

Регионална иницијатива за борбу против корупције за југоисточну Европу (RAI), *Transcrime*

Дизајн корица:

Suzanne Kunnen (RAB)

Контрола:

Sandeep Chawla (директор, Одељење за анализу политике и државних послова [*Division of Policy Analysis and Public Affairs*]) и *Angela Me* (шеф, Огранак за истраживање и анализу трендова [*Research and Trend Analysis Branch*])

Захваљујемо се Ђулији Мугелини (*Giulia Mugellini*) за драгоцен допринос у изради методологије за истраживање.

Сва истраживања су реализована и сви извештаји су припремљени захваљујући финансијској подршци Европске комисије и влада Немачке, Норвешке и Шведске. Искрено се захваљујемо Роберти Кортезе (*Roberta Cortese*) (Европска комисија) за њену истрајну подршку.

Напомене

Овај извештај није формално редигован. Садржај ове публикације не одражава нужно мишљења односно политике UNODC-а или Републичког завода за статистику, а такође не подразумева ни било какву подршку.

Називи који су коришћени и приказ материјала у овој публикацији не представљају изражавање било каквог става UNODC-а у погледу правног статуса било које земље, територије или града или органа власти, или у погледу исцртавања њихових граница.

Фотографије: Сlike су коришћене искључиво као илустрације и нису узете у контексту корупције.
©shutterstock

Садржај

Признања	2
Садржај	3
Резиме	5
Главни резултати	9
Увод	11
1. Распрострањеност подмићивања	15
2. Природа мита	21
3. Државни/јавни службеници и подмићивање	29
4. Пријављивање подмићивања	33
5. Подмићивање између пословних субјеката	37
6. Перцепција и мишљење о корупцији	43
7. Распрострањеност и обрасци других облика криминала	49
8. Закључци	63
Анекс I: Економски контекст подмићивања у сфери пословања у Србији	65
Анекс II: Методологија	69
Анекс III: Главни показатељи	71

Резиме

Истраживање пословних субјеката у Србији открива да корупција и други облици кривичних радњи представљају велику препреку у пословању приватних и јавних пословних субјеката и да имају негативан утицај на инвестиције. Знатан број пословних субјеката више пута годишње плаћа мито државним/јавним службеницима. Пословни субјекти чије је пословање повезано са услугама смештаја и исхране, саобраћајем и складиштењем највише су погођени давањем мита, а за њима следе субјекти који послују у сектору трговина на велико и мало¹. Државни/јавни службеници с највишим ризиком од подмићивања у обављању послова са пословним субјектима јесу службеници јавних комуналних служби, полицајци, општински или покрајински службеници и цариници.

Мада су показатељи перцепције о корупцији несумњиво корисни ради подизања нивоа свести о подмићивању, ово истраживање мери стварно искуство у вези са корупцијом и криминалом путем истраживања пословних субјеката на бази репрезентативног узорка у циљу добијања што реалније процене корупције и криминала који утичу на пословни сектор. У том смислу, истраживање се усредсређује на обим и образац подмићивања од стране пословних субјеката из пет различитих сектора (који чине 71,1% свих пословних субјеката у Србији) приликом њихових пословних контаката са државном/јавном управом.

Према овом истраживању, од свих пословних субјеката који су имали контакт са државним/јавним службеником у периоду од 12 месеци пре истраживања, 17 процената је неком службенику дало мито. Подмићивање државних службеника од стране пословних субјеката у Србији распрострањеније је него подмићивање државних службеника од стране грађана (9,3%).²

Истраживање искустава пословних субјеката који су платили мито државним/јавним службеницима наглашава чињеницу да корупција има своје место у свакодневном пословању великог броја пословних субјеката. Пословни субјекти који плаћају мито годишње у просеку плате седам мита, или по једно мито сваких седам недеља. Распрострањеност подмићивања је знатно виша међу

¹ Класификација делатности 2010

² Подаци који се односе на подмићивање од стране појединаца и домаћинстава узети су из истраживања које је спроведено у 2010. години, а објављени су у студији UNODC-а, *Корупција у Србији: искуство грађана (2011)*.

микро пословним субјектима (до девет запослених) него међу пословним субјектима са већим бројем запослених.

Највећи део свих мита која пословни субјекти у Србији плаћају државним/јавним службеницима исплаћује се у новцу (45,2%), затим следе плаћање у виду хране и пића у замену за незакониту „услугу“ од стране службеника (25,5%) и остала роба (21,7%). Када се мито исплаћује у новцу, средњи износ који се плаћа по миту је 52.588 динара, или еквивалент од 935 евра – по паритету куповних моћи. Кад је реч о томе која страна у ствари начине тему тајних провизија, у 43,5% свих случајева подмићивања плаћање мита нуди представник пословног субјекта а да то претходно није тражено од њега, док у више од половине случајева (56,1%) плаћање експлицитно (16,2%) или имплицитно (22,4%) тражи државни/јавни службеник или се оно плаћа на основу захтева треће стране (17,5%).

Најчешћи разлози за плаћање мита које пословни субјекти наводе јесу „убрзавање процедура које се односе на пословање“ (40,3% свих мита), „добивање бољег третмана“ (19%) и „омогућавање завршавања процедуре“ (11,3%). Истовремено, готово четвртина (23,4%) мита које пословни субјекти плаћају не служи ни за какву конкретну сврху, што наводи на то да се ови „поклони“ дају државним/јавним службеницима како би се они потплатили за будуће интеракције које су од интереса за пословни субјект.

Ниједан пословни субјект који је био део истраживања није у периоду од 12 месеци пре истраживања пријавио случајеве подмићивања званичним властима, што наговештава да пословни субјекти често осећају обавезу да учествују у подмићивању. Ово је уочљиво и у главним разлозима који се наводе за непријављивање подмићивања: „уобичајена је пракса да се државним/јавним службеницима плаћа или да им се дају поклони“ (34,2%), „бесмислено је да се то пријављује пошто никога не би било брига за то“ (30,8%) и „плаћање или поклон били су дати као знак захвалности службенику за пружање тражене услуге“ (21,6%).

Подмићивање у приватним и јавним пословним субјектима не обухвата само мита која пословни субјекти плаћају државним/јавним службеницима, већ се оно одвија и између самих пословних субјеката како би се обезбедиле пословне трансакције. Мада нижа од распрострањености подмићивања између приватног и државног/јавног сектора, са 6,6%, распрострањеност подмићивања на линији пословни субјект – пословни субјект указује на то да оваква пракса заиста и постоји у Србији. Ниједан пословни субјект који је учествовао у истраживању није надлежним органима пријавио такво подмићивање између пословних субјеката.

Око 9,2% представника пословних субјеката одлучило је да не реализује већу инвестицију током периода од 12 месеци пре истраживања због страха да ће морати да плате мито како би добили потребне услуге или дозволе, чиме утицај подмићивања на пословне активности може да буде значајан.

Последице других, више уобичајених кривичних радњи по имовину и економске активности пословних субјеката такође могу да буду знатне, како у смислу директних трошкова који проистичу из физичке штете тако и у смислу индиректних трошкова у виду премија осигурања, издатака на обезбеђење и пропуштених шанси за даља улагања. На пример, више од једне трећине пословних субјеката у Србији (35,5%) жртве су различитих облика преваре од стране лица ван тих пословних субјеката, и то у просеку 10,1 пут годишње.

Годишње стопе распрострањености провалних крађа (10,2%) и вандализма (9,5%) у приватном/јавном сектору такође су на високом нивоу, као и просечан број пута када пословни субјекти постају жртве таквих кривичних радњи (4,4 односно 2,8 пута годишње). Стопа распрострањености крађе моторних возила је 1,7 процената за све пословне субјекте који су власници кола, при чему жртве у просеку имају 1,4 таква случаја. Штавише, током последњих 12 месеци, 1 проценат свих пословних субјеката у Србији био је жртва изнуђивања, што представља кривичну радњу која може да се повеже са организованим криминалним групама.

Супротно случајевима корупције, пословни субјекти у Србији пријављују полицији већи део уобичајених кривичних радњи (у просеку, 41,8% за пет врста криминала). Мада већина представника пословних субјеката (76,2%) сматра да је ризик од криминала по њихов пословни

субјект непромењен у поређењу са претходних 12 месеци, отприлике један на сваких шест (17,1%) сматра да је тај ризик у порасту, а 2,8 процената мисли да је у паду. Страх од криминала игра код пословних лидера веома важну улогу приликом доношења одлука које се тичу великих инвестиција. Иако постоје извесне разлике по привредним гранама, у просеку један пословни субјект на сваких десет (10,6%) наводи да у претходних 12 месеци није реализовао неку крупну инвестицију због страха од криминала.

Па ипак, мада око 93,2 процента пословних субјеката у Србији користе макар један безбедносни систем како би се заштитили од криминала, само 44,8 процената има неку врсту осигурања од економске штете проузроковане криминалом. Корупција и други облици криминала представљају велико оптерећење за економски развој Србије. Ово оптерећење било би знатно смањено када би се увело више мера које су боље циљане, ради заштите пословних субјеката од криминала, као и за спречавање корупције (попут делотворних унутрашњих мера за поступање у складу са прописима и других политика које се односе на корупцију).

Главни резултати

- Представници пословних субјеката рангирају корупцију као пету најзначајнију препреку за пословање, одмах после варирања курса, компликованих пореских закона, честих промена закона и прописа и политичке нестабилности.
- Око шест од десет пословних субјеката имали су макар један директни контакт са државним/јавним службеником у периоду од 12 месеци пре овог истраживања.
- Стопа распрострањености подмићивања међу оним пословним субјектима који су имали контакт са државним/јавним службеницима у том периоду износи 17 процената.
- Пословни субјекти који су имали искуство са корупцијом платили су у просеку седам пута мито државним/јавним службеницима у периоду од 12 месеци пре истраживања.
- Постоје извесне варијације у распрострањености корупције у различитим пословним секторима у Србији: заједно сектори Услуге смештаја и исхране и Саобраћај и складиштење (23,2%), Трговина на велико и мало (18,9%), Грађевинарство (13,3%) и Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом (12%).
- У 45,2% случајева мито се исплаћује у новцу. Средњи износ који се плаћа по миту јесте 52.588 динара, што одговара износу од 935 евра – по паритету куповних моћи. Истовремено, медијална вредност мита (20.000 динара) знатно је нижа од средњег износа, чиме се наглашава аритметички утицај неких веома великих мита.
- У више од половине свих случајева корупције (56,1%) плаћање мита се или директно (16,2%) или индиректно (22,4%) тражи од стране државног/јавног службеника или се тражи преко неке треће стране (17,5%) а у име тог службеника, док у 43,5% случајева представник пословног субјекта нуди мито иако оно није претходно тражено.
- Око једне четвртине (25,7%) свих мита које пословни субјекти у Србији плаћају плаћа се пре пружања услуге, док се 46,1% плаћа након што је услуга пружена.

- Главни разлози за плаћање мита су убрзавање процедуре (40,3%) и омогућавање завршавања процедуре (11,3%). Осим тога, 23,4% плаћених мита није имало никакву конкретну сврху.
- Стопа распрострањености мита која се плаћају државним/јавним службеницима највећа је код службеника јавних комуналних служби (15,4%) и полицајаца (11%).
- Ниједан пословни субјект који је био део истраживања није у периоду од 12 месеци пре истраживања пријавио случајеве подмићивања надлежним институцијама. Преко једне трећине (34,2%) представника пословних субјеката који су имали искуство са подмићивањем није то искуство пријавило зато што сматрају да давање поклона државним/јавним службеницима представља уобичајену праксу. Осим тога, 30,8% испитаника навело је да нису пријавили подмићивање зато што верују да за такву пријаву нико не би марио.
- Распрострањеност подмићивања/корупције између пословних субјеката у Србији износи 6,6%. Овај облик подмићивања унутар приватног сектора распрострањенији је у сектору Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом (8%) него у сектору Грађевинарство (7,3%), Трговина на велико и мало (6,1%) и у секторима Услуге смештаја и исхране и Саобраћај и складиштење заједно (5%).
- У више од једне трећине (36,4%) случајева подмићивања на линији пословни субјект – пословни субјект мито се тражи унапред, директно или индиректно, или од неке треће стране. Најважнији разлог за подмићивање међу пословним субјектима у Србији јесте стицање економске предности у односу на конкурентске пословне субјекте (33,2%).
- Пословни субјекти у Србији изложени су различитим облицима криминала, и то у различитим степенима: стопа распрострањености случајева у којима су пословни субјекти били жртве кривичних радњи у 12 месеци износи 35,5% за преваре од стране лица која долазе ван пословног субјекта, 10,2% за провалне крађе, 9,5% за вандализам, 1,7% за крађу моторног возила и 1% за изнуђивање.
- Удео сваке врсте криминала који је пријављен полицији креће се у распону од 92,7% за крађу моторног возила, 85,5% за провалну крађу, 45,2% за вандализам, 11,1% за случајеве преваре од стране лица ван тих пословних субјеката па до 6,5% за случајеве изнуђивања.
- Око девет од десет (93,2%) пословних субјеката у Србији користе макар једну безбедносну меру за заштиту од криминала.
- Већина представника пословних субјеката (76,2%) наводи да сматра да је ризик од криминала за њихов пословни субјект остао непромењен у поређењу са претходних 12 месеци, док 17,1% мисли да је он у порасту, а 2,8% да је у паду.
- У просеку један пословни субјект на сваких десет (10,6%) наводи да у претходних 12 месеци није реализовао ниједну крупну инвестицију због страха од криминала.

Увод

У различитим појавним облицима и у различитој мери, корупција у свим друштвима има негативан утицај. Као што је приказано у извештају UNODC-а из 2011. године *Корупција у Србији: искуство грађана*,³ ситна корупција и даље представља део реалности у Србији и она има велики утицај на интеракцију између обичних грађана и државних/јавних службеника у земљи.

Осим негативног ефекта на приватна домаћинства, одређене врсте корупције могу имати и озбиљне последице по пословни сектор и економски учинак и могу постати препрека за приватне и стране инвестиције, трговину и привредни развој. Пословни субјекти такође могу бити додатно погођени због потенцијалног утицаја криминала на њихово пословање – од изнуђивања од стране организованих криминалних група, преко озбиљних превара и проневера средстава од стране менаџера, до вандализма и напада криминалних конкурената, а сваки овај облик кривичних радњи може да проузрокује озбиљне штете у пословном окружењу субјеката и да повећа цену обављања и вођења послова.

Антикорупцијска инфраструктура и борба против корупције

Паралелно са остваривањем напретка на путу ка европским интеграцијама, у Србији је порасла свест о корупцији и српске владе се, једна за другом, обавезују да ће се борити против корупције. Важни инструменти у унапређивању законодавног оквира за борбу против корупције остварени су путем ратификације Кривично-правне конвенције о корупцији (из 2002) и Грађанско-правне конвенције о корупцији (2008). Осим тога, Србија је увела важне законске прописе за борбу против корупције усвојивши Закон о спречавању сукоба интереса при вршењу јавних функција (из 2004), Закон о одговорности правних лица за кривична дела (из 2008) и Закон о Агенцији за борбу против корупције (из 2010).

Кад је реч о институционалном оквиру, Србија је ојачала своје институционалне и административне капацитете за спречавање и истраживање корупције и покретање кривичног поступка против корупције. Национална стратегија за борбу против корупције коју је 2005. године усвојила Влада

³ UNODC, 2011.

Србије и План акције који је представљен у децембру 2006. обухватају важне мере. Године 2010. основана је Агенција за борбу против корупције као аутономно и независно владино тело са овлашћењима широког спектра у сфери спречавања корупције. Она надгледа реализацију Стратегије и Плана акције, решава сукобе интереса, води регистар службеника и званичника, обавља активности којима се регулишу финансијска питања политичких странака и спроводи програме за борбу против корупције.

Године 2005. Србија је постала потписница Конвенције Уједињених нација за борбу против корупције (UNCAC). Ова конвенција не дефинише корупцију, већ наводи низ различитих понашања које државе потписнице UNCAC-а морају да прогласе за кривичне радње или да их сматрају кривичним радњама (као што је активно и пасивно подмићивање државних/јавних службеника, активно и пасивно подмићивање страних јавних службеника, проневера, трговина утицајем, злоупотреба функција и незаконито богаћење). Штавише, Конвенција изричито захтева или подстиче криминализацију корупције у приватном сектору (као што је активно и пасивно подмићивање у приватном сектору, проневера имовине у приватном сектору и прање новца стеченог од криминала), што је посебно усмерено ка борби против корупције у пословном сектору.

Државе потписнице UNCAC-а сагласиле су се да се установи Механизам за проверавање, којим се свим потписницама омогућава да прате и проверавају сопствено спровођење одредаба UNCAC-а у оквиру процеса праћења и проверавања од стране колега (*peer review*). Један од циљева овог механизма је да се подстакне учешће у *peer review*-у односно процес којим би се наставила реформа борбе против корупције у свакој држави потписници. Важно је напоменути да је Србија проверена у другом таласу (2011–2012).

Обим и методологија овог истраживања

Иако показатељи засновани на перцепцији могу да буду корисни ради подизања нивоа свести о корупцији и мобилизовања подршке за политике за борбу против корупције, они не успевају да пруже специфичне индикације о обиму корупције, а посебно не о осетљивим областима. Да би се добила реалистичнија процена корупције и криминала који погађају пословни сектор, која је заснована на доказима, неопходно је да се оде даље од показатеља који су засновани на перцепцији и да се измери стварно искуство у вези са корупцијом и криминалом путем статистичког истраживања о пословним субјектима на бази репрезентативног узорка.

Током протекле деценије, разумевање корупције и криминала знатно је унапређено захваљујући резултатима великих статистичких истраживања на бази узорка у различитим контекстима широм света. UNODC је био у првим редовима промовисања истраживања о корупцији везаној за домаћинства и истраживања о виктимизацији у различитим контекстима и он је знатно допринео даљем развоју и унапређивању постојећих методологија за мерење корупције и криминала. Недавна истраживања о корупцији које је UNODC надгледао у земљама као што су Ирак, Авганистан и Нигерија, као додатак на земље/области у региону Западног Балкана, пружила су увиде у вези са обимом и природом коруптивних пракси, као и о читавом низу других питања која су битна за припремање делотворних политика, као што су конкретни модалитети подмићивања и они сектори, положаји и административне процедуре који су суочени с највећим ризиком.⁴

Након завршетка истраживања међу домаћинствима у вези са подмићивањем и корупцијом у Србији и другим земљама у региону Западног Балкана и објављивања резултата истраживања у регионалним и националним извештајима током 2011. године, UNODC је добио захтев да допуни налазе из истраживања по домаћинствима са проценом корупције и криминала који утичу на пословни сектор у региону, па је започео консултације са колегама из националних статистичких институција и потенцијалним донаторима. Предлог пројекта који је настао на основу тога, а чији је циљ да се спроведу велика статистичка истраживања о пословним субјектима на бази узорка, где

⁴ Извештаји о истраживањима о корупцији која је спровео UNODC у партнерству са националним владама може се наћи на <http://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/statistics/corruption.html>.

би се фокус ставио на корупцију и криминал, подржан је од стране земаља у којима би се пројекат реализовао, док су средства добијена од Европске уније у контексту IPA 2011.⁵

Да би се истраживање реализовало у Србији, UNODC је успоставио партнерске односе са Републичким заводом за статистику (РЗС), који има потребан ниво признатих техничких капацитета и стручности да би се спровела велика истраживања у пословном сектору. РЗС је и са UNODC-ом и са другим битним заинтересованим странама у Србији (укључујући и Агенцију за борбу против корупције, Привредну комору и различите пословне организације) остварио блиску сарадњу како би се припремили најприкладнији упитник, упутство за анкетаре и остали инструменти везани за истраживање. Инструменти и методологија истраживања су на састанцима са заинтересованим странама прегледани, тестирани и унапређени. У јуну 2012. UNODC је организовао регионалну техничку радионицу, а спроведено је и мање пилот истраживање.⁶ На регионалном нивоу, читав процес је надгледала Техничка саветодавна група, која је дала и стручна мишљења и савете.

Главни циљ истраживања био је да се добију процене засноване на доказима о обрасцима и природи корупције и криминала који утичу на пословни сектор, што се надовезује на процес везан за јачање интегритета и јавности рада између државних/јавних службеника и пословног сектора и за промовисање повољног окружења за пословни развој у Србији. Истраживање се усредсредило на обим и обрасце, као и на претежно присутне типове и модалитете корупције који утичу на пословне субјекте, са посебним освртом на подмићивање.⁷

Овај национални извештај допуњује анализу која је представљена у регионалном извештају за читав регион Западног Балкана.⁸ Циљ, како на националном тако и на регионалном нивоу, није да се земље/области рангирају или оцењују, већ да се пруже аналитички увиди у једну скривену појаву. Надамо се да ће чињеничне информације које су садржане у овом извештају обезбедити и за државне/јавне органе и пословне организације у Србији корисну алатку за даље јачање њихових политика и стратегија које су усмерене на борбу против корупције.

⁵ Све земље/области у региону Западног Балкана усвојиле су Вишекориснички програм за 2011. у оквиру програма IPA – Компоненте за помоћ у транзицији и јачање институција.

⁶ Пилот истраживање је обављено у јулу 2012, на узорку од 100 пословних субјеката у Београду, Новом Саду, Лесковцу и Зајечару.

⁷ Подмићивање је дефинисано као (а) обећање, нуђење или давање државном/јавном службенику, директно или индиректно, незаконите материјалне користи, за самог службеника или неко друго физичко или правно лице, како би тај службеник поступао или се уздржавао од поступања приликом вршења својих званичних дужности и (б) потраживање или прихватање од стране државног/јавног службеника, директно или индиректно, неке незаконите материјалне користи, за самог службеника или за неко друго физичко или правно лице, како би тај службеник поступао или се уздржавао од поступања приликом вршења својих званичних дужности.

⁸ *Пословање, корупција и криминал у региону Западног Балкана: Утицај корупције и осталих кривичних радњи на пословно окружење*, UNODC (2013).

1. Распрострањеност подмићивања

Обим и учесталост подмићивања

У приватном сектору, вођење неког посла је пре свега активност која је усмерена на клијенте и купце, али су комерцијалне активности такође умешане и у мрежу јавних сервиса, административних обавеза и предуслова (као што су пореска инспекција или царињење) који захтевају честе интеракције са државном, односно јавном управом. Неке од њих (као што су подношење пореских пријава) јесу индиректне, док друге имају облик директних интеракција са државним/јавним службеницима (као што су здравствена или пореска инспекција или инспекција рада, судски поступци или захтев за грађевинску дозволу). У том смислу, пословни субјекти у Србији слични су пословним субјектима у другим крајевима света: око шест од десет (59,7%) испитаних пословних субјеката имало је макар један директан контакт са неким државним/јавним службеником у периоду од 12 месеци пре истраживања са одређеним варијацијама у пет испитиваних пословних сектора. Стопа директних интеракција варирала је од 51,6% у сектору Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом до 78,5% у сектору Саобраћај и складиштење.

Већина интеракција са државним/јавним службеницима прати правила и прописе који се односе на дате административне процедуре, па ипак у свакој директној интеракцији та правила постају осетљива на манипулацију у замену за приватну корист до које долази на основу незаконите трансакције између приватног сектора који користи сервис и државног/јавног службеника. Примање новца, поклона или неке друге противуслуге, као додатак траженој званичној накнади или уместо ње, ради личне користи државног/јавног службеника представља чин административног подмићивања. Као што подаци показују, такве ситуације се у Србији и даље јављају у интеракцијама између пословних субјеката и јавног сектора.

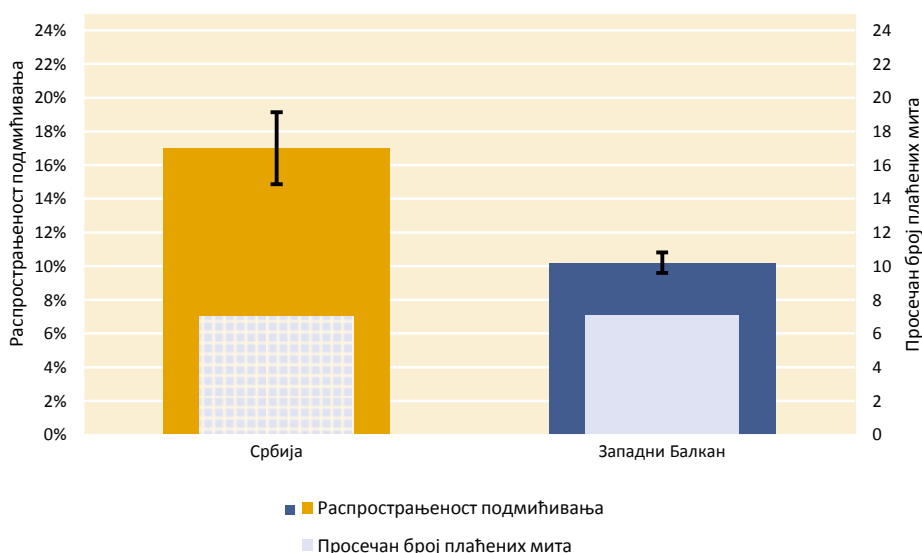
Да би дошло до чина давања мита потребно је да се успостави директна интеракција између представника пословног субјекта и неког државног/јавног службеника (укључујући и преко посредника), тако да се распрострањеност подмићивања израчунава као проценат пословних субјеката који су неком државном/јавном службенику дали новац, поклон или учинили противуслугу макар једном у периоду од 12 месеци пре истраживања, од укупног броја пословних субјеката који су током истог периода имали макар један контакт са неким државним/јавним

службеником. У том смислу, просечна распрострањеност пословног подмићивања у Србији је 17%, што значи да је око један од шест пословних субјеката у пет испитаних привредних сектора, који су у периоду од 12 месеци пре истраживања имали контакт са неким државним/јавним службеником, платио мито неком државном/јавном службенику.

Међутим, сама распрострањеност подмићивања не пружа комплетну слику о обиму и озбиљности појаве подмићивања. Још један важан показатељ јесте учесталост плаћања мита, што у овом случају значи просечан број пута када су подмићивачи платили мито током периода од 12 месеци пре истраживања. У Србији су пословни субјекти који плаћају мито током тог периода у просеку платили седам пута мито државним/јавним службеницима.

Као што је приказано на слици 1, распрострањеност пословног подмићивања у Србији је знатно виша у односу на регионални просек, али учесталост плаћања мита у Србији је отприлике иста као и у региону Западног Балкана у целини (просечна распрострањеност од 10,2% и просечна учесталост од 7,1 на регионалном нивоу).

Слика 1. Распрострањеност подмићивања и просечан број плаћених мита, Србија и регион Западног Балкана (2012)

Напомена: Распрострањеност подмићивања се израчунава као проценат пословних субјеката који су неком државном/јавном службенику дали новац, поклон или учинили противуслугу макар једном у периоду од 12 месеци пре истраживања од укупног броја пословних субјеката који су током истог периода имали макар један контакт са неким државним/јавним службеником. Просечан број мита односи се на просечан број мита које су дали подмићивачи, тј. они који су макар једном дали мито у периоду од 12 месеци пре истраживања. Црте на стубићима означавају ширину интервала поверења од 95%.

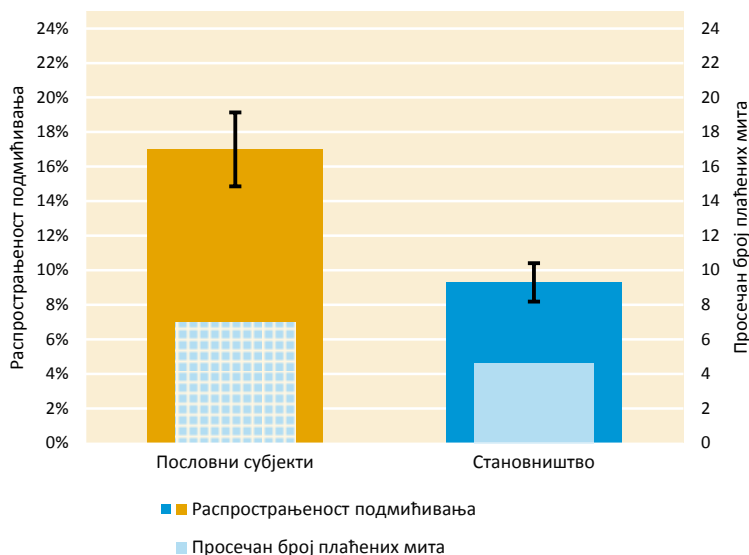
Мада директна поређења између пословних субјеката и приватних лица могу да отворе компликована методолошка питања, посебно у односу на величину пословног субјекта, поређење пословних субјеката и приватних домаћинстава у вези са распрострањеношћу и учесталомшћу подмићивања открива важне разлике у обрасцу подмићивања.

Слика 2 приказује стопе распрострањености и учесталости подмићивања у Србији у случају пословних субјеката заједно са стопама за приватна лица из истраживања UNODC-а о корупцији и подмићивању код опште популације из 2011.⁹ Слично као и просечна распрострањеност подмићивања, која је нижа за приватна лица (9,3%) него за пословне субјекте (17%), и просечна учесталост давања мита међу приватним лицима (4,6) нижа је него за пословне субјекте (7). Ово

⁹ *Корупција у Србији: искуство грађана*, UNODC (2011).

наводи на то да је подмићивање присутније међу пословним субјектима (који чешће плаћају мито у вези са редовним пословним трансакцијама) него међу приватним лицима. На тај начин, подмићивање постаје дубоко укорењено у свакодневnoj рутини пословних субјеката који плаћају мито у вези са неким пословним процедурама (нпр. царињење робе или добијање дозвола од локалних органа власти).

Слика 2. Распрострањеност подмићивања и просечан број плаћених мита по пословним субјектима и по приватним лицима, Србија, (2010–2012)

Напомена: Распрострањеност подмићивања се израчунава као проценат пословних субјеката / одраслих грађана (старих 18–64 године) који су неком државном/јавном службенику дали новац, поклон или учинили противуслугу макар једном приликом у периоду од 12 месеци пре истраживања од укупног броја пословних субјеката / одраслих грађана који су у истом периоду имали макар један контакт са државним/јавним службеником. Просечан број мита односи се на просечан број мита које су дали подмићивачи, тј. они који су платили макар једно мито у периоду од 12 месеци пре истраживања. Црте на стубићима означавају ширину интервала поверења од 95%.

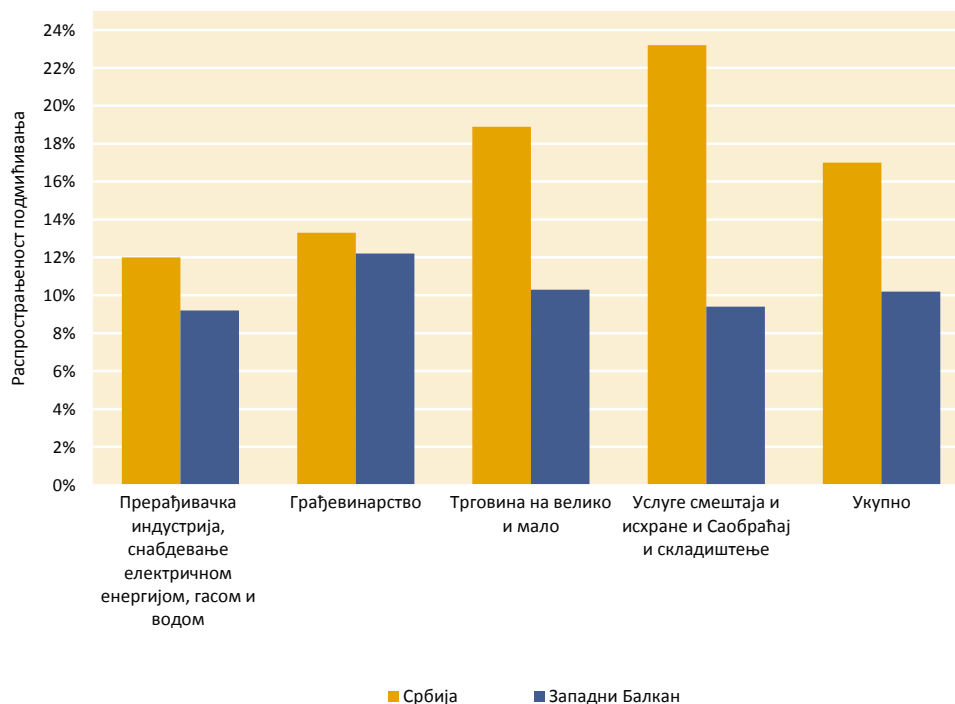
Сектори делатности

Распрострањеност подмићивања у Србији показује значајне варијације по пословним секторима. Међу пет испитиваних сектора¹⁰, Услуге смештаја и исхране и Саобраћај и складиштење заједно имају највишу стопу распрострањености подмићивања (23,2%), након чега следи Трговина на велико и мало (18,9%), Грађевинарство (13,3%) и Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом (12%), који имају нижу стопу распрострањености подмићивања.

У поређењу са просечним величинама у региону по економским секторима (слика 3), сви сектори у Србији имају више стопе распрострањености давања мита. Заједно посматране, активности у секторима Услуге смештаја и исхране и Саобраћај и складиштење (23,2% према 9,4%) имају стопу која је више него двоструко већа од регионалног просека, док Трговина на велико и мало (18,9% према 10,3%), Грађевинарство (13,3% према 12,2%) и Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом (12% према 9,2%) такође имају више стопе распрострањености.

¹⁰ Треба напоменути да су из аналитичких разлога у овом извештају комбинована три сектора у један. То су следећи сектори: Прерађивачка индустрија (сектор С), Снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација (сектор D) и Снабдевање водом и управљање отпадним водама (сектор E).

Слика 3. Распрострањеност подмиђивања по економским секторима, Србија и регион Западног Балкана (2012)

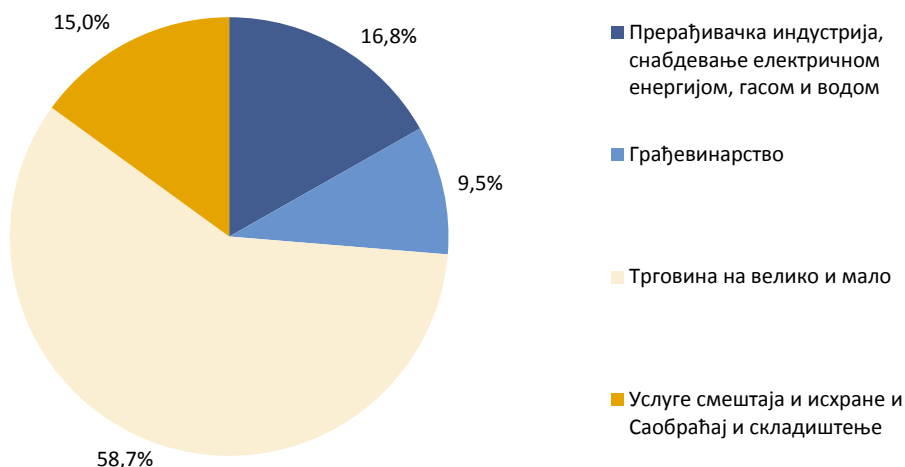

Напомена: Распрострањеност подмиђивања се израчунава као проценат пословних субјеката који су неком државном/јавном службенику дали новац, поклон или учинили противуслугу макар једном у периоду од 12 месеци пре истраживања од укупног броја пословних субјеката који су током истог периода имали макар један контакт са неким државним/јавним службеником.

Варијације у распрострањености подмиђивања по економским секторима имају директан утицај на израчунавање стопе распрострањености подмиђивања на националном нивоу. Слика 4 показује процентуалну расподелу мита која су у Србији плаћена у оквиру пет економских сектора. На сектор Трговине на велико и мало отпада највећи део (58,7%) укупне националне стопе распрострањености подмиђивања, што је делимично резултат чињенице да на овај сектор отпада највећи део (29,6%) пословних субјеката у Србији.¹¹

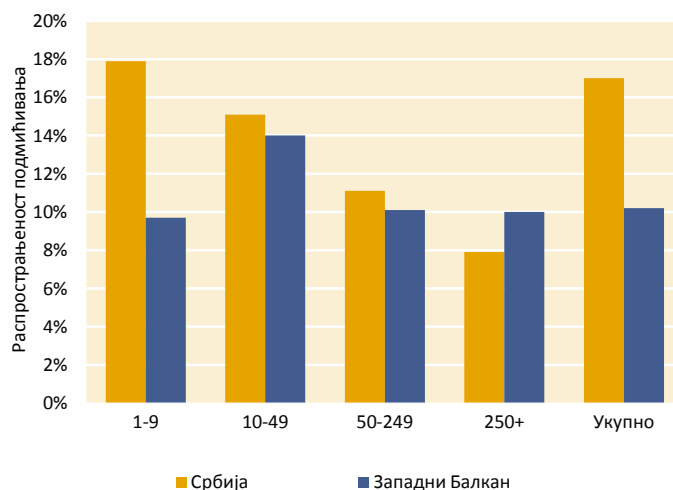
¹¹ Погледати слику 45 у вези са структуром привреде.

Слика 4. Процентуална расподела свих плаћених мита по економским секторима, Србија (2012)

Када се посматра подмићивање по величини пословног субјекта (број запослених) појављује се још један занимљив образац. Распрострањеност подмићивања је већа код микро пословних субјеката (до девет запослених) него код малих (од 10 до 49 запослених), средњих (од 50 до 249 запослених) и великих пословних субјеката (преко 250 запослених). Као што је приказано на слици 5, ово је другачији образац од оног који може да се нађе на регионалном нивоу. Једно од могућих објашњења може бити и то да су средњи и велики пословни субјекти у Србији мање спремни да открију своје искуство са давањем мита јер могу више да изгубе у смислу своје репутације и законских казни.

Слика 5. Распрострањеност подмићивања по броју запослених, Србија и регион Западног Балкана (2012)

Напомена: Распрострањеност подмићивања се израчунава као проценат пословних субјеката који су неком државном/јавном службенику дали новац, поклон или учинили противуслугу макар једном у периоду од 12 месеци пре истраживања од укупног броја пословних субјеката који су током истог периода имали макар један контакт са неким државним/јавним службеником.

2. Природа мита

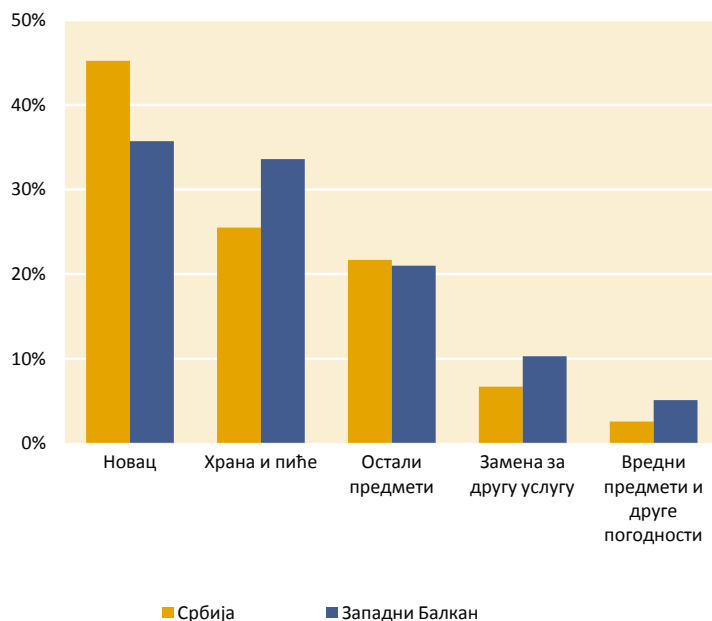
Облици плаћања

Потплаћивање неког службеника помоћу новца представља уобичајен облик подмићивања, али пословни субјекти могу да остваре утицај и путем нуђења бесплатне робе или услуга које они продају или путем договарања директне или индиректне размене за противуслугу.

Као што је приказано на слици 6, од свих случајева последње плаћеног мита државним/јавним службеницима, 45,2% плаћено је у новцу, а 25,5% у виду хране и пића. На давање друге робе у замену за незакониту „услугу“ од стране државног/јавног службеника отпада више од једне петине (21,7%) свих случајева давања мита у Србији, док се 6,7% свих подмићивања обавља у виду размене једне услуге за другу, а 2,6% мита се даје у виду драгоцености или обезбеђивања неких других материјалних користи.

У поређењу са облицима плаћања која се користе на регионалном нивоу, вреди поменути да се у Србији највећи проценат мита даје у виду новчаних плаћања. На регионалном нивоу, 35,7% свих мита која пословни субјекти дају државним/јавним службеницима плаћа се у новцу, после чега долази плаћање у облику хране и пића (33,6%) и мито у виду друге робе (21%).

Слика 6. Процентуална расподела мита која пословни субјекти плаћају државним/јавним службеницима, према врсти плаћања, Србија (2012)

Напомена: Подаци се односе на последње плаћено мито у периоду од 12 месеци пре истраживања. Збир је већи од 100% пошто се, у неким случајевима, мито даје у више облика (на пример, у новцу и у роби).

У случају пословних сектора који су испитивани, новац је доминантна форма плаћања мита, осим у сектору Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом, где је то плаћање у облику хране и пића.

Мита која се плаћају у новцу

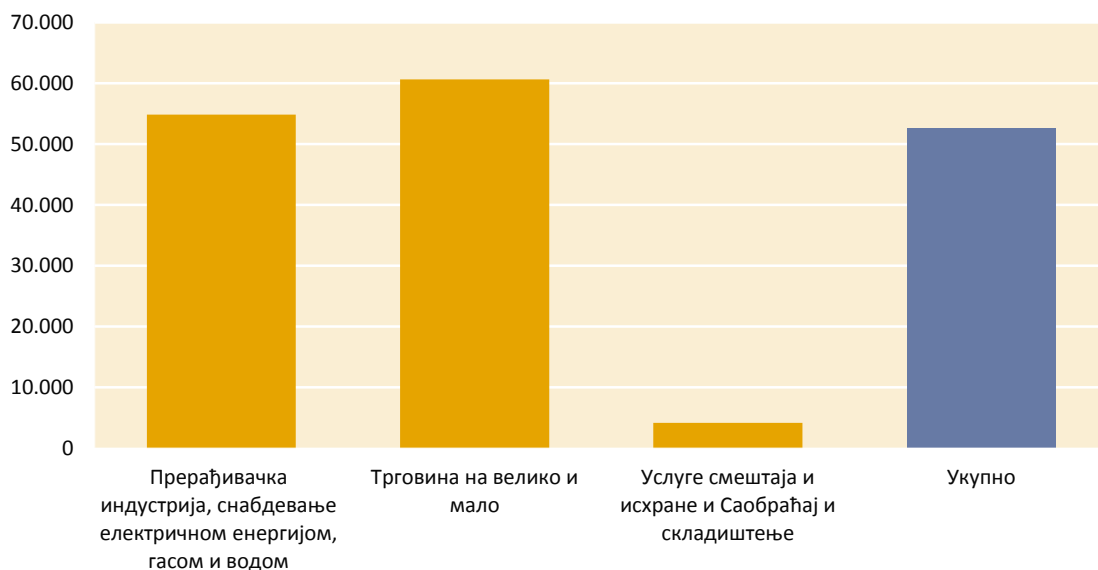
Имајући у виду да је највећи број мита која су пословни субјекти у Србији дали плаћен у новцу, износ новчаних мита представља важан показатељ. Средњи износ који је плаћен по миту у оквиру свих сектора износи 52.588 динара или 465 евра по тржишним девизним курсевима (EUR), што представља 127% просечне нето месечне зараде у Србији. Истовремено, медијална вредност мита (20.000 динара) знатно је нижа од средње вредности, чиме се наглашава аритметички утицај неких веома великих мита (табела 1)¹². Узимајући у обзир разлике у нивоима цена у Европи, средња вредност мита у Србији у еврима одговара нивоу од 935 евра – по паритету куповних моћи¹³, док је на нивоу региона Западног Балкана нешто нижи и износи 881 евра – такође по паритету куповних моћи.

Када се посматра средња вредност мита у новцу која се плаћају у сваком економском сектору, вреди поменути да је средња вредност мита за Трговину на велико и мало (60.634 динара) и комбиновано за секторе Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом и Грађевинарство (54.840 динара) нешто већа од средње вредности за сва плаћања мита (слици 7). С друге стране, средња вредност плаћених мита комбиновано за секторе Услуге смештаја и исхране и Саобраћај и складиштење (4.176 динара) знатно је мања од националног просека.

¹² Средња вредност мита се израчунава као аритметичка средина мита плаћених у новцу. У већини расподела, на средњу вредност утиче релативно мали број веома високих вредности. Као додатни показатељ расподеле мита по величини, у разматрање може да се узме и медијална вредност мита. Медијална вредност мита представља тачно средњу вредност свих мита која су сортирана по величини у растућем низу, што наговештава да је око 50 процената свих мита више, а 50 процената ниже од медијалне вредности.

¹³ Паритети куповних моћи евра за ЕУ-27 (EUR-PPP) користе се како би износи који се испитују у националним валутама могли да се пореде на међународном нивоу.

Слика 7. Средње вредности мита која су пословни субјекти платили државним/јавним службеницима (у динарима), по економским секторима, Србија (2012)

Поређење средње вредности мита која плаћају пословни субјекти (52.588 динара) са одговарајућим средњим износом који плаћају приватна лица (15.530 динара), који се наводи у извештају UNODC-а из 2011. о административној корупцији и подмићивању у случају опште популације¹⁴, показује да је просечан износ мита која плаћају пословни субјекти више од три пута већи од износа мита која плаћају приватна лица (табела 1). Ово не изненађује с обзиром на то да пословни субјекти обично имају знатно веће финансијске капацитете него домаћинства и да је често корист коју имају од подмићивања већа за њихове пословне трансакције.

Табела 1. Просечан износ мита која пословни субјекти и приватна лица плаћају у новцу (у динарима, еврима и еврима по паритету куповних моћи [EUR-PPP]), као проценат БДП-а по глави становника и као проценат просечне месечне нето плате, Србија (2010–2012)

Показатељи	Референтна група	
	Становништво у Србији (2010)	Пословни субјекти у Србији (2012)
Средња вредност мита (RSD)	15.530	52.588
Медијална вредност мита (RSD)	5.000	20.000
Средња вредност мита (EUR)	165	465
Средња вредност мита (EUR-PPP)	349	935
Средња вредност мита као % БДП-а по глави становника (2012)	3,8%	10,3%
Средња вредност мита као % просечне месечне нето плате (2012)	37,5%	127%

Извори за додатне показатеље, просечни девизни курс 2012. године између евра и динара: 1 евро = 113,13 динара: Европска централна банка; стопе конверзије за EUR-PPP и БДП по глави становника: Евростат; просечна месечна нето плата: Републички завод за статистику (РЗС).

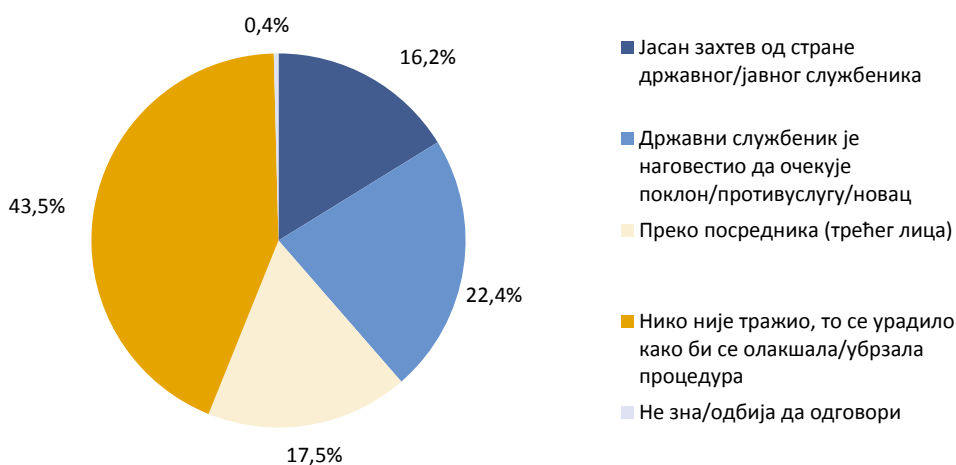
¹⁴ Корупција у Србији: искуство грађана, UNODC (2011).

Модалитети и време тражења мита

Подаци о модалитетима подмићивања могу да пруже важне увиде у то како давање мита државним/јавним службеницима од стране пословних субјеката заиста и функционише. Механизме плаћања мита често одликују одређени имплицитни обрасци који су добро познати и онима који плаћају мито и онима који га узимају, а који су засновани на познавању тога када тајна провизија може да доведе до незаконите материјалне користи за обе стране. Ово још и више важи за пословне субјекте, за које убрзавање административних процедура или „смањење бирократије“ путем заобилажења закона и прописа уз помоћ подмићивања може да доведе до огромних користи. У економској сфери, где свака компаративна предност може да доведе до већих профита и већег удела на тржишту за неки пословни субјект, ово може да резултира неком врстом ескалације, где се мита не само очекују већ их пословни субјекти у ствари „добровољно“ нуде како би претекли конкуренцију. Када подмићивање постане уобичајена пракса за неке пословне субјекте, на основу чега они добијају привилеговане услуге или незаконите користи од државних/јавних службеника, плаћање може и да се чешће очекује и да се чешће обавља.

Кад су посредни модалитети подмићивања у Србији, подаци показују да су пословни субјекти често проактивни у остваривању утицаја на државне/јавне службенике путем давања мита. У 43,5% свих случајева подмићивања, плаћање мита нуди представник пословног субјекта, а да то претходно није тражено, док у више од половине (56,1%) случајева државни/јавни службеник тражи плаћање или директно (16,2%) или индиректно (22,4%), или се оно тражи преко неке треће стране (17,5%) у име службеника (слика 8).

Слика 8. Процентуална расподела плаћеног мита према начину тражења/нуђења мита, Србија (2012)

Напомена: Подаци се односе на последње плаћено мито у периоду од 12 месеци пре истраживања.

Када се пореде модалитети подмићивања од стране пословних субјеката са модалитетима подмићивања од стране приватних лица у оквиру истраживања о домаћинствима, појављују се неке сличности: када приватна лица плаћају мита државним/јавним службеницима, у 56,1% случајева то лице даје понуду, док у 13,5% случајева службеник директно тражи мито. У 19,7% случајева мито се од физичког лица тражи индиректно, а у 8,4% преко неке треће стране.

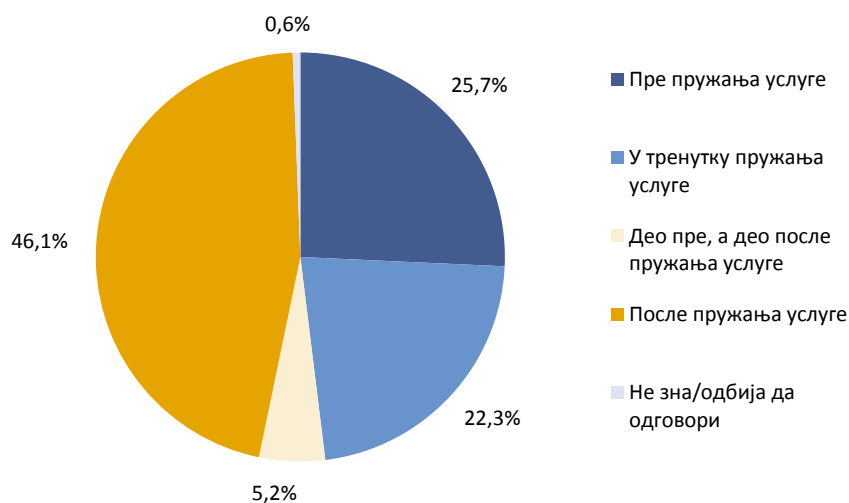
Ови налази имају низ импликација за политике. Велики број случајева подмићивања где мито траже они који га и примају наговештава да се државни/јавни службеници поприлично не плаше да траже мито, било од пословних субјеката било од домаћинстава. Уколико лица која узимају мито не очекују да захтеви за мито буду пријављени и не претпостављају добијање било каквих казни за тражење мита, подмићивање у неким државним/јавним органима може да прерасте у културу

прихватљивости и да се одомаћи. У таквим случајевима пракса некажњавања треба да се прекине увођењем и спровођењем строгих правила усмерених на борбу против подмићивања. Уколико лица која плаћају мито осећају да су приморана да га плаћају, онда је више вероватно да ће и она иступити и пријавити подмићивање, што би требало да се подстакне отварањем додатних канала за пријављивање случајева подмићивања (као што су отворене телефонске линије за борбу против корупције). Насупрот томе, уколико лица која плаћају мито проактивно нуде мито државним/јавним службеницима како би утицала на пружање јавних услуга у њихову корист, онда могу бити потребне и правне реформе које би потплаћивање службеника путем редовних „поклона“ ставило ван закона.

Осим утврђивања која је страна започела читав случај подмићивања, такође је битно да се зна тачно време плаћања мита, пошто то може да обезбеди додатни увид у мотивацију и сврху подмићивања. Плаћања која се обављају унапред често се виде као неопходна да би се ствари завршиле, док плаћања која се обављају након што је пружена јавна услуга могу да се виде или као знак захвалности или као неки други облик потплаћивања у којем плаћање служи као начин да се одбродвољи државни/јавни службеник којим се овај уводи у однос зависности, а прихватање „поклона“ у неком ранијем тренутку обавезује службеника да пословном субјекту врати услугу у неком каснијем тренутку.

Подаци показују да се 46,1% свих мита која у Србији плаћају пословни субјекти плаћа након пружања услуге, док се око једне четвртине (25,7%) плаћа пре услуге, а нешто мало више од једне петине (22,3%) у исто време када и услуга. Неких 5,2% мита плаћа се делом пре, а делом после услуге, док се око 0,6% испитаника не сећа када је мито плаћено (слика 9).

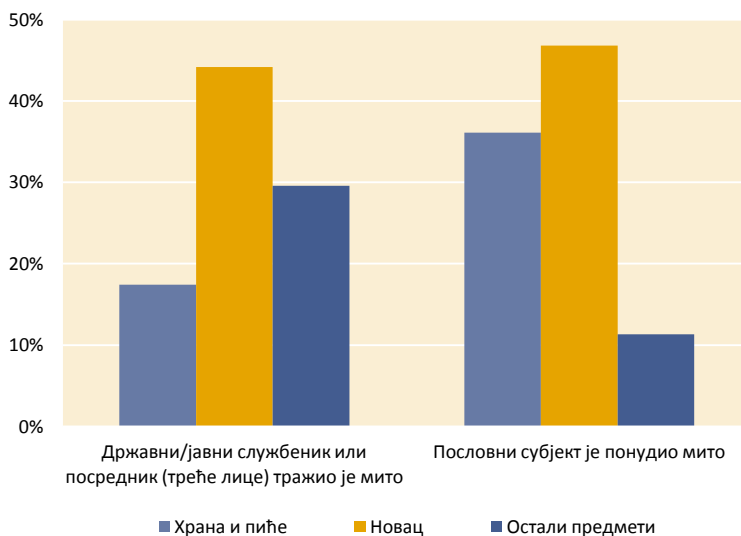
Слика 9. Процентуална расподела мита која плаћају пословни субјекти, према времену плаћања у односу на пружање услуге, Србија (2012)

Напомена: Подаци се односе на последње плаћено мито у периоду од 12 месеци пре истраживања.

Када се облик плаћања мита анализира у односу на модалитете тражења и нуђења мита, подаци откривају различите склоности оних који плаћају мито и оних који узимају мито. У оба модалитета новчана плаћања су пожељнија, у преко једне трећине (36,1%) случајева када пословни субјект нуди мито, за разлику од 17,4% случајева када се мито тражи, плаћање је у облику хране и пића (слика 10).

Слика 10. Процентуална расподела плаћеног мита према врсти плаћања и начину тражења/нуђења мита, Србија (2012)

Напомена: Подаци се односе на последње плаћено мито у периоду од 12 месеци пре истраживања.

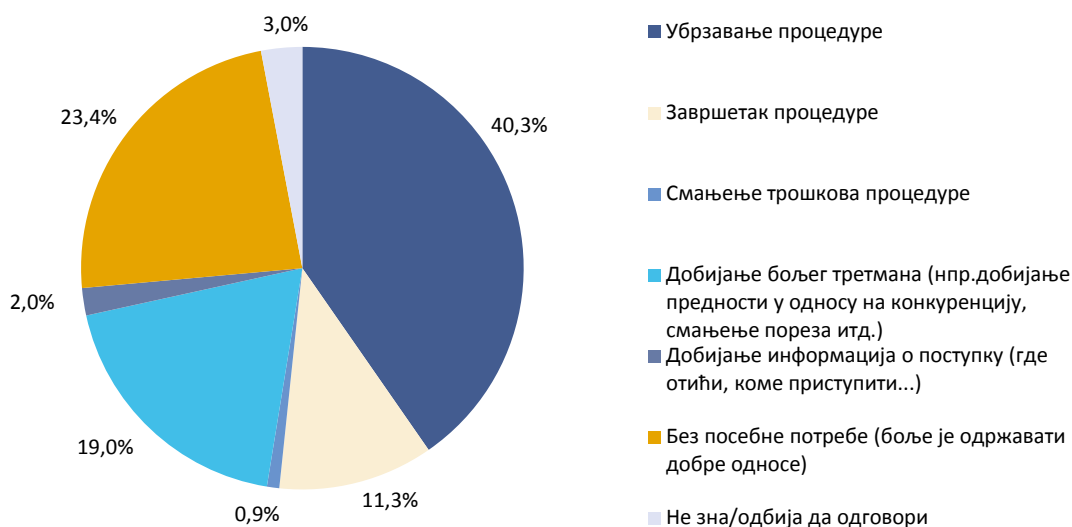
Сврхе у које се мито даје

Подмићивање државних/јавних службеника може да служи у различите сврхе. Службеници могу да извуку мито за законски јавну услугу коју би у супротном могли да ускрате клијенту или да је одложе на неодређени период. С друге стране, тајне провизије такође могу да се плаћају и на иницијативу пословног субјекта с намером да се утиче на законске одлуке, процене пореских обавеза, процесе јавних набавки или на пружање јавних услуга и сл. За сваку од ових процедура које су везане за пословање, сврха давања мита може да се разликује према природи самог процеса или одлуке која је предмет манипулације. На пример, мито може за циљ да има измену негативне одлуке о грађевинској дозволи и тиме омогући финализацију административног процеса у интересу пословног субјекта.

У економском свету, мита такође могу да буду од значаја код убрзавања различитих процедура које обично одузимају доста времена или дуго трају, као што је добијање решења за прикључење на комуналне мреже (струја или вода), царинење робе, добијање одређених врста одобрења за производне процесе или убрзавање здравствених или безбедносних инспекција у просторијама пословног субјекта тако што се предстојеће инспекције унапред дојаве. И мада убрзавање административних процедура можда и не изгледа као нешто лоше, убрзавање процедура искључиво за пословне субјекте који дају мито и давање предности њима у односу на поштене пословне субјекте ствара неправичну конкуренцију, чиме се наноси штета привреди.

С друге стране, нека мита могу да имају сврху чија корист за службеника који прима „поклон“ није одмах очигледна, као у случају када неки представник пословног субјекта користи „поклоне“ као средство за потплаћивање службеника ради будућих интеракција тако што ствара однос зависности између тог службеника и лица које плаћа мито.

Слика 11. Процентуална расподела плаћеног мита према сврси плаћања, Србија (2012)

Напомена: Подаци се односе на последње плаћено мито у периоду од 12 месеци пре истраживања.

С тачке гледишта пословних субјеката у Србији, најважнија сврха за плаћање мита јесте да се „убрзају процедуре које се односе на пословање“ (40,3%) а које би иначе касниле. Остале наведене сврхе давања мита јесу „добијање бољег третмана“ (19%) и „омогућавање да се нека процедура финализује“ (11,3%). Истовремено, готово једна четвртина (23,4%) плаћених мита нема никакву конкретну сврху за пословне субјекте који их плаћају, чиме се наговештава да се ови „поклони“ дају државним/јавним службеницима како би се они потплатили за будуће интеракције у интересу датог пословног субјекта (слика 11).

3. Државни/јавни службеници и подмићивање

Баш као што постоје одређене сврхе и процедуре због којих су пословни субјекти спремнији да дају понуде државним/јавним службеницима, тако су и одређени типови државних/јавних службеника укључени у подмићивање чешће него неки други. Из тог разлога, корисно је да се анализира вероватноћа неког одређеног типа државног/јавног службеника да прими мито када га контактирају, независно од учесталости интеракције. Да би се ово измерило, пореди се број пословних субјеката који су платили мито изабраном типу државног/јавног службеника са бројем пословних субјеката који су имали контакте са тим типом службеника током 12 месеци који су претходили истраживању: другим речима, распрострањеност подмићивања изабраних државних/јавних службеника од стране пословних субјеката (слика 12).

Стопа распрострањености мита које пословни субјекти у Србији плаћају државним/јавним службеницима иде од 15,4% за службенике јавних комуналних служби до 2,2% за службенике министарстава / завода за социјалну заштиту, што значи да је вероватноћа да службеници јавних комуналних служби приме мито од пословних субјеката сваки пут када су у директном контакту са неким пословним субјектом седам пута већа него у случају службеника који раде у министарству / заводу за социјалну заштиту. Код царинских, општинских или покрајинских службеника и полицајаца стопе распрострањености су такође преко 9%, док су оне код других службеника који су наведени на слици 12 између 2,2% и 7,6%.

Стопе распрострањености мита која су у Србији пословни субјекти платили већем броју различитих типова државних/јавних службеника изнад су мита која су плаћена истом типу службеника у региону Западног Балкана у целини, посебно код службеника јавних комуналних служби (15,4% према 3,9%) и полицајаца (11% према 5,5%). Истовремено, стопа распрострањености подмићивања пореских службеника у Србији нешто је нижа у односу на стопу у региону (3,2% према 3,4%).

Слика 12. Распрострањеност подмиђивања одабраних државних/јавних службеника од стране пословних субјеката, Србија и регион Западног Балкана (2012)

Напомена: Распрострањеност подмиђивања се израчунава као проценат пословних субјеката који су неком државном/јавном службенику дали новац, поклон или учинили противуслугу макар једном у периоду од 12 месеци пре истраживања од укупног броја пословних субјеката који су током истог периода имали макар један контакт са неким државним/јавним службеником. На овој слици, распрострањеност подмиђивања је израчуната посебно за сваки тип државног/јавног службеника.

Такође је корисно упоредити распрострањеност давања мита одабраним државним/јавним службеницима од стране пословних субјеката и од стране приватних лица. И пословни субјекти и обични грађани сусрећу се са подмиђивањем у интеракцијама са државним/јавним службеницима, и пошто често послују са различитим секторима јавне управе, могу да пруже додатне информације у вези са склоношћу државних/јавних службеника према примању мита. На пример, за обичне грађане у Србији ризик од подмиђивања је виши приликом њихових интеракција са цариницима и полицајцима него када обављају послове са службеницима јавних комуналних служби. С друге стране, ризици од подмиђивања за пословне субјекте виши су у интеракцијама са овим другим, што може да укаже на проблеме са дугим бирократским процедурама које пословни субјекти желе да превазиђу путем плаћања мита.

Ови различити обрасци ризика од подмиђивања приказани су на слици 13, где је дато поређење између распрострањености подмиђивања одабраних типова државних/јавних службеника који примају мито од пословних субјеката и еквивалентних стопа у UNODC-овом истраживању опште популације у вези са корупцијом и подмиђивањем у Србији из 2011.¹⁵

¹⁵ Корупција у Србији: искуство грађана, UNODC(2011).

Слика 13. Распрострањеност подмиђивања одабраних типова државних/јавних службеника који примају мито од пословних субјеката и грађана, Србија (2010–2012)

Напомена: Распрострањеност подмиђивања се израчунава као проценат пословних субјеката / грађана који су неком државном/јавном службенику дали новац, поклон или учинили противуслугу макар једном у периоду од 12 месеци пре истраживања од укупног броја пословних субјеката / грађана који су током истог периода имали макар један контакт са неким државним/јавним службеником. На овој слици, распрострањеност подмиђивања је израчуната посебно за сваки тип државног/јавног службеника.

4. Пријављивање подмићивања

Постоји низ разлога зашто би пословни субјекти требало да пријављују корумпирани државне/јавне службенике полицији или другим органима власти. Наиме, они се често осећају примораним да плаћају мито како би добили услуге које држава под нормалним околностима треба да пружа без додатних трошкова, благовремено и уз прихватљив квалитет. Пошто пословни субјекти редовно морају да испуњавају обавезе попут плаћања пореза, здравствене и безбедносне инспекције или царинења робе, њихово пристајање на плаћање мита може код државних/јавних службеника да произведе очекивања у смислу редовних будућих подмићивања. На овај начин мито је трошак који директно задире у профит пословних субјеката и с временом може да постане знатан. Истовремено, дугорочне тржишне користи које неки пословни субјект може да стекне од плаћања мита неизвесне су: сама чињеница да државни/јавни службеник редовно прихвата мито представља наговештај да ће се било која предност у односу на конкуренте која је стечена на основу мита брзо истопити ако други пословни субјекти такође плаћају мито.

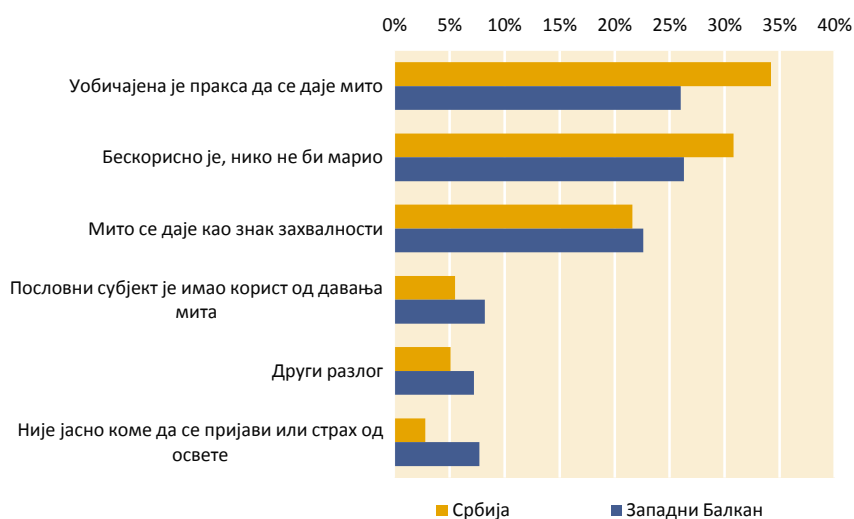
У реалном свету, међутим, овакви разлози за пријављивање случајева подмићивања властима ретко кад су довољни за акцију. На регионалном нивоу, у просеку само 1,8% мита које су пословни субјекти у региону Западног Балкана платили бива пријављено органима власти¹⁶. У Србији, ниједан од пословних субјеката који су учествовали у истраживању није у периоду од 12 месеци који су претходили истраживању пријавио случај давања мита органима власти. Резултати истраживања на регионалном нивоу наговештавају да се већина пријава подноси директно полицији, али се неке подnose и другим институцијама, као што је тужилаштво, агенција за борбу против корупције или отворена телефонска линија за борбу против корупције. Мали број плаћених мита (0,3% на регионалном нивоу) пријављује се невладиним организацијама или медијима.

Имајући у виду да се ниједан пословни субјект у узорку није обратио органима власти како би поднео пријаву против корумпираних службеника који примају мито иако, у теорији, имају добре разлоге за то, поставља се важно питање: зашто они не пријављују случајеве давања мита? Слично другим земљама у региону Западног Балкана, и у Србији најважнији разлог за непријављивање случајева подмићивања од стране представника пословних субјеката који су давали одговоре јесте мишљење да се подмићивање толико уобичајило да нема никакве потребе да се пријављује (слика 14). Више од једне трећине (34,2%) испитаника у Србији навело је овај разлог као главни за

¹⁶ *Пословање, корупција и криминал у региону Западног Балкана: Утицај корупције и осталих кривичних радњи на приватно предузетништво*, UNODC (2013).

непријављивање случајева подмићивања, у поређењу са просечних 26% у региону Западног Балкана. Осим тога, 30,8 процената испитаника навело је да не пријављују подмићивање зато што нико не би марио, што представља удео који је такође изнад регионалног просека (26,3% на регионалном нивоу). Као супротност томе, удео испитаника који су навели да се не обраћају властима зато што се плаћање или поклон дају у знак захвалности државном/јавном службенику за пружање тражене услуге (21,6% према 22,6% на регионалном нивоу) или због чињенице да је пословни субјект добио неку корист од тог мита био је испод регионалног просека (5,5% према 8,2% регионално). Остали разлози, као што су незнање о томе где пријавити корупцију или страх од освете у Србији се сматрају мање важним (2,8% према 7,7% регионално).

Слика 14. Процентуална расподела пословних субјеката који плаћају мито и који своје искуство не пријављују органима власти / институцијама, према најважнијим разлозима за непријављивање, Србија и регион Западног Балкана (2012)

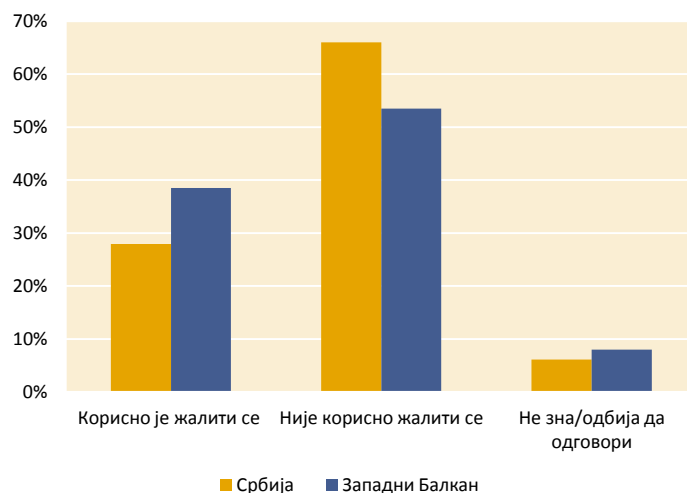
Напомена: Подаци се односе на платиоце мита који нису пријавили органима власти свој последњи случај плаћеног мита у периоду од 12 месеци пре истраживања.

Резултати о томе зашто се у Србији државним/јавним органима власти не пријављује подмићивање уклапају се у опште образце тајминга, модалитета и разлога за подмићивање који су наведени у Глави 2. Велики удео мита у Србији плаћа се на основу захтева државних/јавних службеника (директно, индиректно или преко трећег лица), плаћа се након што се услуга пружи, плаћа се у новцу и може да служи за потплаћивање државних/јавних службеника како би се приликом будућих интеракција примио преференцијални третман.

Истовремено, изведени закључци треба да се квалификују помоћу података који се односе на то како представници пословних субјеката гледају на државне/јавне органе власти уопште. У ширем контексту, две трећине представника пословних субјеката у Србији (66%) изјавило је да не сматрају вредним труда да се жале државним/јавним органима власти (било путем неке државне/јавне агенције или неке институције као што је Заштитник грађана) када мисле да да нису третирани правично (слика 15). Овај недостатак вере у одговорност државних/јавних институција уопште чак је и наглашенији у Србији него на нивоу регионалног просека (53,5%).¹⁷ Па ипак, за оне који доносе политике за борбу против корупције ови показатељи представљају изазове који треба да се реше, а који су везани за то како да се већи број пословних субјеката подстакне да пријављује подмићивање и на тај начин помогну у борби против корупције. Штавише, стварање бољих и сигурнијих канала за пријављивање дела корупције само ће довести до повећаног броја пријављивања када постоји општи утисак да обраћање органима власти ради помоћи има смисла и када након тога уследи одговарајућа акција.

¹⁷ Регионални просек не обухвата податке из Црне Горе, јер ово питање није било укључено у истраживање.

Слика 15. Процентуална расподела представника пословних субјеката према томе да ли сматрају да жалбе надлежним органима имају смисла, Србија и регион Западног Балкана (2012)

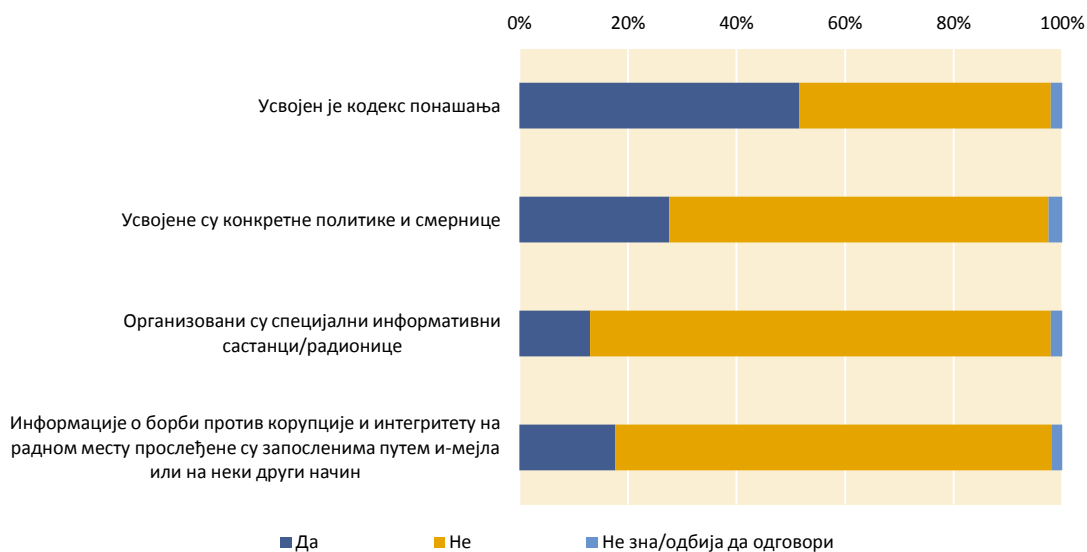

Интерни механизми за поступање у складу са законом

Упркос чињеници да веома мали број представника пословних субјеката сматра да подношење формалне жалбе органима власти има смисла, а да још мањи број њих своја искуства у вези са подмићивањем пријављује надлежнима, многи пословни субјекти су увидели да незаконито понашање, попут давања мита и превара, може озбиљно да нашкоди њиховој репутацији и пословним интересима. Да би спречили злоупотребе на радном месту и да би повећали интегритет и транспарентност свог пословања, пословни субјекти широм света све више примењују свеобухватне интерне политике којима дефинишу неприхватљиво поступање и казне за кршење утврђених стандарда.

Мада су још далеко од тога да важе свуда, интерни механизми за поступање у складу са законом све више су распрострањени у Србији. Према овом истраживању, око половине (51,6%) пословних субјеката усвојило је интерни етички кодекс, а преко једне четвртине (27,6%) усвојило је политике и смернице у вези са подмићивањем и корупцијом (слика 16). Осим тога, приближно један од осам пословних субјеката (13%) организовао је састанке на којима је обавестио своје запослене о важећим смерницама и политикама за борбу против корупције, док је 17,7% проследило ове информације путем имејла.

Слика 16. Процент пословних субјеката који су усвојили одабране интерне мере за поступање у складу са законом, по одабраним мерама, Србија (2012)

Подаци показују да су интерни кораци које предузима пословни сектор у смеру повећања транспарентности рада и интегритета нешто мање уобичајени међу малим пословним субјектима него међу великим. Као што је приказано на слици 17, усвајање етичког кодекса, специјалних политика и смерница за борбу против корупције, као и њихово саопштавање на састанцима или путем имејла, до извесне мере је присутније међу великим пословним субјектима него у оним са мањим бројем запослених. Али, имајући у виду да микро и мали пословни субјекти представљају највећи део свих пословних субјеката у Србији, већи ниво усвајања одређених стандарда везаних за интегритет и политика везаних за поступање у складу са законом од стране пословних субјеката у региону захтева њихову озбиљнију промоцију.

Слика 17. Процент пословних субјеката који су усвојили одабране интерне мере за поступање у складу са законом, по броју запослених, Србија (2012)

5. Подмићивање између пословних субјеката

Подмићивање је најчешће повезано са корумпираним државним/јавним службеницима који примају новац, поклоне или друге незаконите услуге које се односе на пружање јавних услуга, па ипак значајни облици подмићивања такође се дешавају и унутар самог приватног сектора, то јест између представника правних лица у приватном сектору. Конвенција Уједињених нација за борбу против корупције (UNCAC) подмићивање у току економских, финансијских или комерцијалних активности дефинише као „обећање, нуђење или давање (активно подмићивање), као и тражење или прихватање (пасивно подмићивање), директно или индиректно, неприпадајуће материјалне користи или било којој особи која управља или ради или од било које особе која управља или ради, у било ком својству, неким правним лицем, односно, за неко правно лице из приватног сектора ... како би та особа, уз кршење својих дужности, деловала или се уздржавала од деловања“. Конвенција од својих потписника захтева да размотри могућност да се таква дела сматрају кривичним прекршајима.¹⁸

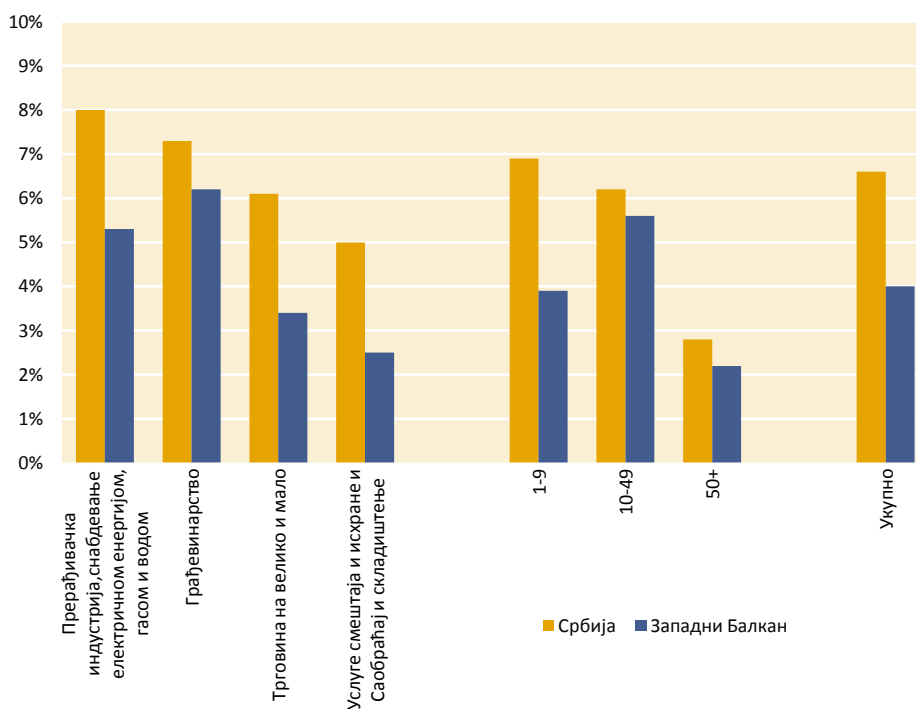
Подмићивање између пословних субјеката одвија се, дакле, између представника пословних субјеката који дају поклон, чине противуслугу или плаћају додатни новац (не рачунајући регуларна плаћања) како би обезбедили неку пословну трансакцију. Ово је облик подмићивања који онемогућава корисне механизме слободног тржишта и штетан је не само за пословне субјекте чији представници прихватају мито већ и за друштво у целини. Распрострањеност подмићивања међу пословним субјектима израчунава се као број пословних субјеката који су било којој особи која ради, у било ком својству, за правно лице из приватног сектора дали новац, поклон или учинили противуслугу као додатак на било коју уобичајену накнаду за трансакцију, макар једном у периоду од 12 месеци пре истраживања, укључујући и преко посредника¹⁹. Као што је приказано на слици 18, према овој дефиницији, просечна распрострањеност подмићивања између пословних субјеката у Србији износи 6,6% (у односу на 4% на регионалном нивоу). Мада је мања од просечне распрострањености мита које пословни субјекти плаћају државним/јавним службеницима, овај налаз показује да подмићивање унутар приватног сектора у Србији представља велики проблем.

¹⁸ Члан 21 UNCAC.

¹⁹ Пошто се за све пословне субјекте може претпоставити да имају редовне контакте са другим пословним субјектима, или да су у претходних 12 месеци имали макар један контакт са неким другим пословним субјектом, било као снабдевач или као клијент, распрострањеност се израчунава као удео пословних субјеката који плаћају мито у оквиру свих пословних субјеката.

Прилике да се појединци у правним лицима у приватном сектору укључе у незаконите послове са другим пословним субјектима из приватног сектора разликују се међу секторима пословања. На пример, поједини представници пословних субјеката могу да прихвате понуде у виду уговора чије цене премашују важеће тржишне цене у замену за личне провизије или поједини запослени са приступом поверљивим информацијама могу да открију те информације другим пословним субјектима у замену за неку личну корист. Подаци наводе да такве епизоде подмићивања у приватном сектору у Србији имају више стопе распрострањености у сектору Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом (8%) него у сектору Грађевинарство (7,3%), сектору Трговина на велико и мало (6,1%) и секторима Услуге смештаја и исхране и Саобраћај и складиштење заједно (5%). Као и у случају подмићивања у државном/јавном сектору, стопе распрострањености су више у микро (1–9 запослених) пословним субјектима (6,9%) него у малим (10–49 запослених) (6,2%) и средњим и великим (преко 50 запослених) пословним субјектима (2,8%), што је у супротности са обрасцима на које се наилази у региону Западног Балкана у целини (слика 18).

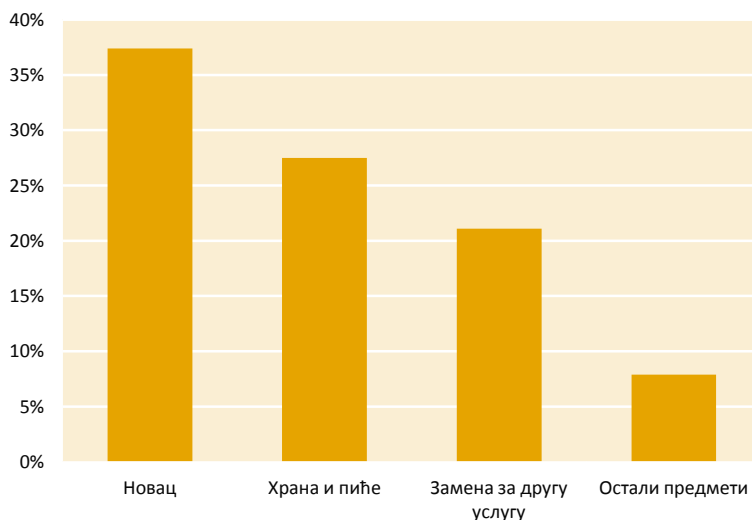
Слика 18. Распрострањеност подмићивања међу пословним субјектима, по економским секторима и по броју запослених, Србија и регион Западног Балкана (2012)

Облици плаћања

Као и у случајевима подмићивања у државном/јавном сектору, и у подмићивању међу пословним субјектима плаћање може да се обави на различите начине: новац, роба, храна и пиће, ствари од вредности или међусобна размена услуга. У пословном свету Србије, новчана плаћања, као и храна и пиће, представљају најзаступљеније облике исплате мита међу правним лицима у приватном сектору, као и између пословних субјеката и државних/јавних службеника. Међутим, међусобна размена услуга такође игра важну улогу када говоримо о незаконитим пословима међу представницима пословних субјеката (слика 19).

Слика 19. Процентуална расподела мита које пословни субјекти плаћају једни другима, по врсти плаћања, Србија (2012)

Напомена: Подаци се односе на последње плаћено мито у периоду од 12 месеци пре истраживања. Збир је већи од 100 процената пошто се, у неким случајевима, мито не плаћа само у једном облику (на пример, и новац и роба).

Начини тражења/нуђења мита и време плаћања мита у односу на пружање услуге

Према овом истраживању, готово две трећине (63,4%) мита међу пословним субјектима плаћа се а да то не тражи један од представника пословног субјекта који је укључен у трансакцију и нуди се од самог подмићивача како би се стекла нека незаконита предност (на пример, олакшавање или убрзавање процедуре или стицање предности над конкурентом). Насупрот томе, преко једне трећине (36,4%) случајева укључује неки облик захтева. Мита се дају након што се траже експлицитно – јасан захтев од стране запосленог у другом пословном субјекту (27,7%) или имплицитно – запослени у другом пословном субјекту је навестио да очекује поклон/противуслугу/новац (4,1%), док у 4,6% случајева захтев за мито преноси неко треће лице.

Треба скренути пажњу на то да се велики део мита плаћа након давања робе или пружања услуга (56%), док се око једне четвртине (26,8%) плаћа пре пружања услуге. Осим тога, 7,2% се плаћа или у исто време или делом пре, а делом после пружања услуге, док се скоро један од десет (9,9%) представника пословних субјеката не сећа када је плаћено мито (слика 20).

Слика 20. Процентуална расподела мита која су плаћена међу пословним субјектима по времену плаћања у односу на пружање услуге, Србија (2012)

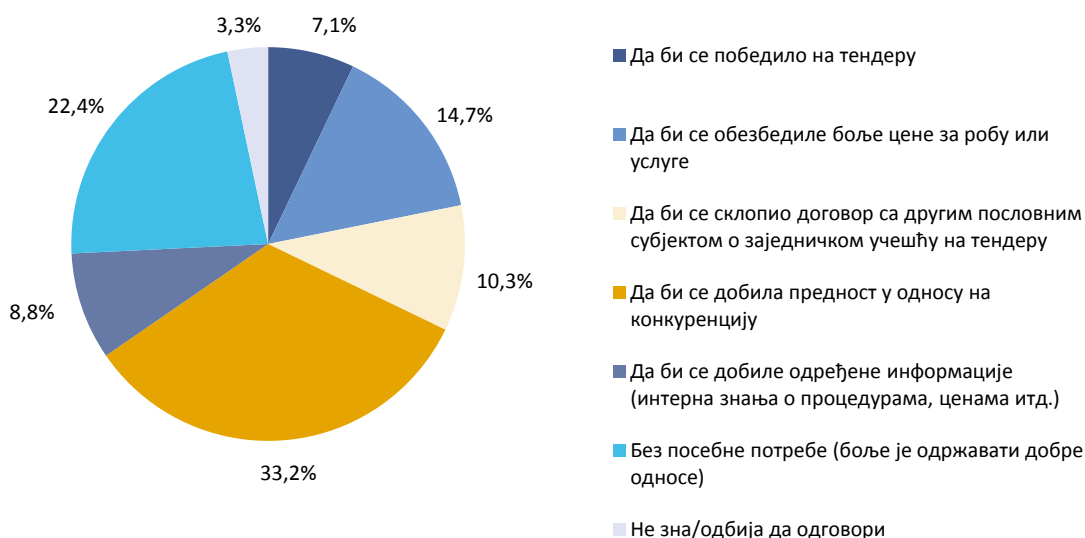

Напомена: Подаци се односе на последње плаћено мито у периоду од 12 месеци пре истраживања.

Сврхе у које се мито даје

Када мито плаћа један представник пословног субјекта другом, онда је то обично на штету пословног субјекта чији представник прихвата мито, док пословни субјект који плаћа мито очекује корист од тог мита. Када се говори о подмићивању међу пословним субјектима у Србији, убедљиво најважнија сврха давања мита јесте стицање економске предности над конкурентским пословним субјектима (33,2%). Око једног на сваких седам мита плаћа се да би се обезбедиле боље цене (14,7%), 8,8% се плаћа да би се добиле неке специјалне информације, а 7,1% да би се добио тендер или неки уговор. Осим тога, око једне четвртине свих мита међу пословним субјектима (22,4%) плаћа се без очигледног разлога, па се може претпоставити да таква плаћања служе како би се лица која узимају мито довела у дугорочно стање „зависности“, због чега ће бити спремнија да пружају услуге пословним субјектима који плаћају мито у неком тренутку у будућности (слика 21).

Слика 21. Процентуална расподела мита која су плаћена међу пословним субјектима по сврси плаћања, Србија (2012)

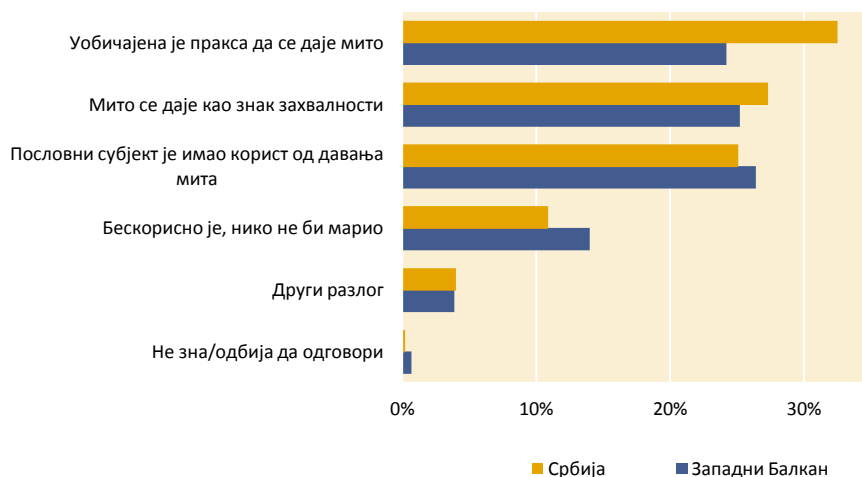
Напомена: Подаци се односе на последње плаћено мито у периоду од 12 месеци пре истраживања.

Пријављивање подмићивања међу пословним субјектима

На нивоу регионалног просека, тек 0,8% свих мита која се плате међу представницима пословних субјеката пријављује се органима власти као што су полиција, агенција за борбу против корупције или надзорни органи у пословним субјектима који су погођени овим подмићивањем.²⁰ Резултати за Србију показују да ниједан од пословних субјеката који су учествовали у истраживању није пријавио случајеве подмићивања међу пословним субјектима. Ово јасно говори о чињеници да се обе стране у случајевима подмићивања међу пословним субјектима осећају једнако умешане у кривично дело и да нису спремне да иступе и „дуну у пиштаљку“.

Ова претпоставка је потврђена чињеницом да су најважнији разлози које су пословни субјекти у Србији који дају мито навели за непријављивање случајева подмићивања следећи: подмићивање је толико уобичајена пракса да нема потребе да се пријављује (32,5%), плаћање/поклон се дају у знак захвалности (27,3%), и пословни субјект има корист од давања мита неког представника другог пословног субјекта (25,1%). Остали подмићивачи не обавештавају органе власти зато што сматрају да пријављивање подмићивања нема сврхе, пошто никога није брига за то (10,9%) или због других разлога (4%). Слични разлози за непријављивање подмићивања међу пословним субјектима наводе се и у региону Западног Балкана у целини (слика 22).

Слика 22. Процентуална расподела пословних субјеката који плаћају мито другим пословним субјектима, а који своје искуство не пријављују органима власти/институцијама, према најважнијим разлозима за непријављивање, Србија (2012)

Напомена: Подаци се односе на платиоце мита који нису пријавили органима власти свој последњи случај плаћеног мита у периоду од 12 месеци пре истраживања.

²⁰ Пословање, корупција и криминал у региону Западног Балкана: Утицај корупције и осталих кривичних радњи на пословно окружење, UNODC (2013).

6. Перцепција и мишљење о корупцији

У пословном свету, перцепције представљају основне чиниоце за обликовање одлука, економског понашања и исхода. На пример, када се неко пословно окружење доживљава као повољно, то ствара очекивање позитивног приноса на инвестицију, па су пословни субјекти склонији да инвестирају него када неко пословно окружење доживљавају као негативно. Већа инвестиција ствара већу потражњу, више радних места, већи раст и привреду која је динамичнија и напреднија. У економији се, дакле, перцепција често директно осликава на исходе.

Да би своје економске активности обављали делотворно и да би остварили своје пословне циљеве, пословним субјектима је потребно окружење са условима који им омогућавају да буду и продуктивни и профитабилни. Ови услови обухватају владавину права како би се реализовали уговори и обезбедила сигурност, неопходно законодавно окружење, функционалну инфраструктуру и сл. Насупрот томе, одсуство ових услова или присуство чинилаца који су штетни за пословну климу представља препреку у вођењу послова и спречава приватни сектор да остварује напредак и развија свој пуни потенцијал.

Када им се постави питање да ли одређени проблеми представљају препреку за успешно пословање у њиховој земљи, власници и представници пословних субјеката у Србији рангирају корупцију као пети проблем по важности, после нестабилног курса динара, компликованих пореских закона, честих промена закона и прописа и политичке нестабилности. Штавише, корупцију сматра за велику препреку више од половине (52,5%) представника пословних субјеката, после нестабилног курса динара (77,8%), компликованих пореских закона (61,2%), честих промена закона и прописа (59,3%) и политичке нестабилности (52,7%). 26,1% испитаника сматра да корупција представља умерену препреку за пословање, док око једне петине (20,7%) испитаника сматра да она не представља никакву препреку (слика 23).

Слика 23. Процентуална расподела представника пословних субјеката који сматрају да одабрани проблеми представљају велику или умерену препреку за пословање, Србија (2012)

Перцепција корупције код државних/јавних службеника

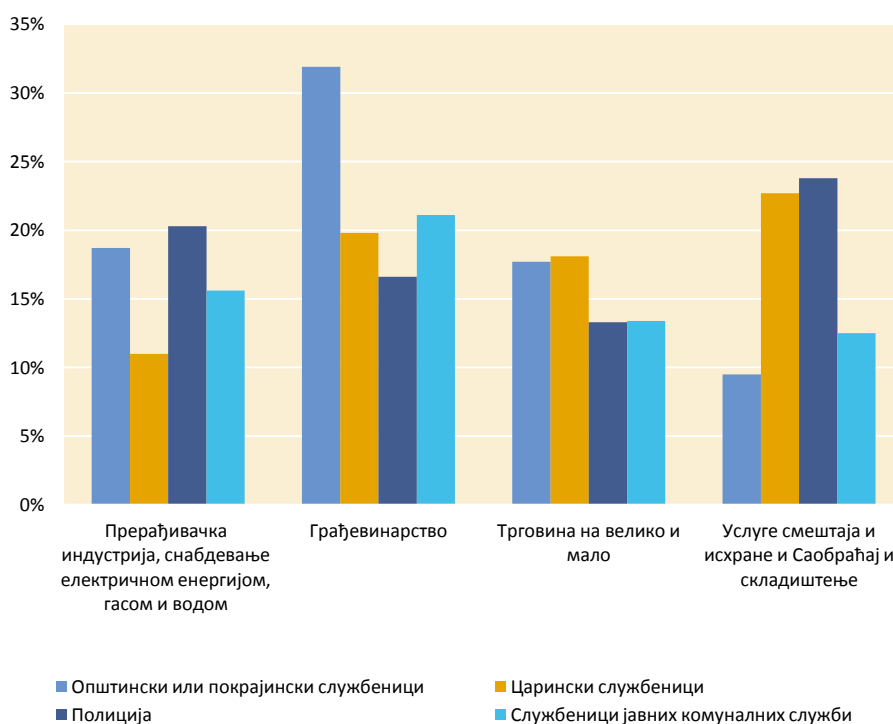
Када представници пословних субјеката сматрају да корупција представља препреку за пословање, они често имају у виду одређене типове државних/јавних службеника (или специфичне административне процедуре) код којих корупција може да се сретне чешће него код других. То су углавном државни/јавни службеници на локалном нивоу са којима пословни субјекти остварују честе интеракције или службеници који се често помињу у медијима у вези са корупцијом. У Србији, готово једна петина (18,6%) представника пословних субјеката сматра да до плаћања мита општинским или покрајинским службеницима долази веома често или прилично често у пословним субјектима као што су њихови, а скоро исто толико њих мисли да ово важи и за царинске службенике (16,8%), полицајце (16,7%) и службенике јавних комуналних служби (14,7%, слика 24).

Слика 24. Процент представника пословних субјеката који сматрају да до плаћања мита одабраним државним/јавним службеницима долази веома често или прилично често у пословним субјектима попут њихових, Србија (2012)

Такав начин гледања на учесталост подмићивања одређеног типа државних/јавних службеника треба да се даље диференцира по секторима пословања. Пошто је питање за представнике пословних субјеката било да ли они сматрају да до плаћања мита одређеним државним/јавним службеницима од стране „пословних субјеката попут њихових“ долази често, поређење по типу службеника највише има смисла у односу на сличне пословне субјекте у оквиру њихових сопствених сектора. Као што је приказано на слици 25, готово једна трећина (31,9%) представника пословних субјеката у сектору Грађевинарство сматра да до подмићивања општинских или покрајинских службеника долази веома често или прилично често, док мање од једне десетине (9,5%) испитаника у секторима Услуге смештаја и исхране и Саобраћај и складиштење мисли то исто. Сматра се да су општински или покрајински службеници најподложнији подмићивању у сектору Грађевинарство (31,9%), полицајци у секторима Услуге смештаја и исхране, Саобраћај и складиштење (23,8%) и у сектору Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом (20,3%). Осим тога, сматра се да су цариници најподложнији подмићивању у секторима Услуге смештаја и исхране и Саобраћај и складиштење (22,7%).

Слика 25. Процент представника пословних субјеката који сматрају да до плаћања мита одабраним државним/јавним службеницима долази веома често или прилично често у пословним субјектима попут њихових, по секторима пословања, Србија (2012)

Ставови у односу на коруптивно понашање

Као и у случају начина гледања на корупцију, и ставови о томе шта представља корупцију и шта је прихватљиво понашање често се разликују међу појединцима, друштвима и различитим секторима пословања. Испитивања представника пословних субјеката у вези са њиховим ставовима према одређеним видовима коруптивног понашања може такође да расветли њихову спремност да се укључе у подмићивање и корупцију, као и њихова очекивања у вези с тим.

Подаци показују да је већина представника пословних субјеката веома свесна граница етичног понашања у пословним трансакцијама и да разликују она дела која превазилазе границе прихватљивости. Међутим, постоји и велики број њих који поједина незаконита дела квалификују као прихватљиво понашање, посебно када озбиљност кршења прописа није директно очигледна. На пример, скоро две трећине представника пословних субјеката у Србији (65,4%) сматра да је

коришћење веза и личних контаката у државним/јавним институцијама ради убрзавања процедура које се односе на пословање прихватљиво (слика 26). Такође, у случајевима који јасно крше етичке стандарде, постоји знатан део од око 10% представника пословних субјеката који сматрају да су озбиљна коруптивна дела (укључујући и коришћење државних/јавних ресурса за добијање приватне користи или због интереса неке треће стране и обављање јавних функција док се паралелно има неки интерес у приватним компанијама) прихватљива. Такође, готово један од осам представника пословних субјеката (13,2%) сматра да је обављање више јавних функција у исто време прихватљиво.

Слика 26. Процент представника пословних субјеката који сматрају да су различити видови коруптивног понашања увек/обично/понекад прихватљиви односно да нису прихватљиви, Србија (2012)

Перцепција узрока корупције

Испитивање представника пословних субјеката у вези са њиховом перцепцијом узрока корупције може да баци светло на неке узроке корупције на које би могла да се корисно усмери нека делотворна стратегија за борбу против корупције. Подаци показују да три четвртине (75%) представника пословних субјеката сматра да је утицај моћних појединаца уобичајени узрок корупције, након чега долази непримерен утицај политичара (73,9%). Осим тога, између 58% и 73% представника пословних субјеката у Србији сматра да су велика моћ државних/јавних службеника, одсуство механизма за вредновање, недостатак транспарентности и недостатак личног интегритета код службеника уобичајени узрок корупције (слика 27). Насупрот томе, око једне трећине представника пословних субјеката (36,4% и 33,1%) види недостатак личног интегритета унутар пословних субјеката и ниске плате државних/јавних службеника као уобичајени узрок корупције.

Слика 27. Процент представника пословних субјеката који сматрају да су различити проблеми уобичајени узрок корупције / делимичан узрок корупције / нису узрок корупције, Србија (2012)

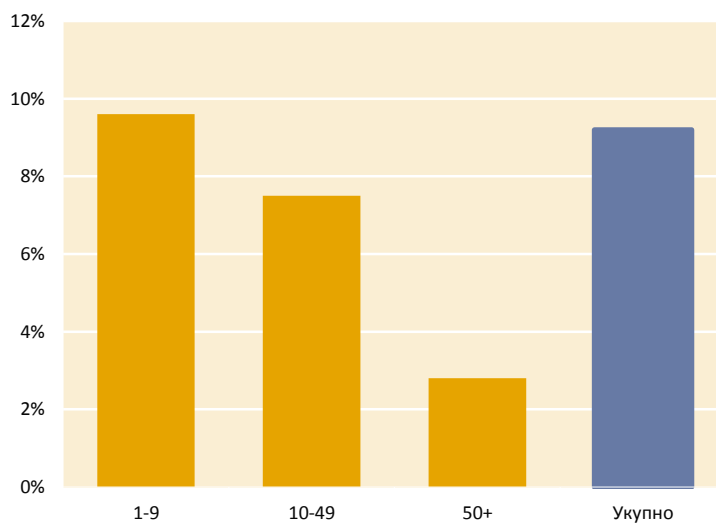

Утицај корупције на пословна улагања

Осим што имају директни утицај на склоност пословних субјеката да плаћају мито, перцепција корупције има и индиректну последицу на спремност пословних субјеката да реализују велика улагања, што потенцијално има лоше последице по привредни раст и развој. Све у свему, 9,2% пословних субјеката у Србији је одлучило да не реализује неку велику инвестицију у периоду од 12 месеци пре истраживања због страха да ће морати да плаћају мита не би ли добили неопходне услуге или дозволе.

Узимајући у обзир то да је само одређени део пословних субјеката у позицији да реализује велике инвестиције, чињеница да корупција има такав негативан утицај представља значајан фактор. Али можда најштетнији аспект за привредни развој у Србији јесте тај да је економски утицај подмићивања на пословну климу и одлуке у вези са улагањима наглашенији код малих него код великих пословних субјеката (слика 28). Микро (9,6%) и мали пословни субјекти (7,5%) много су више погођени него средњи и велики пословни субјекти (2,8%), што значи да страх од подмићивања има већи утицај управо на оне пословне субјекте који имају највећи потенцијал за раст.

Слика 28. Процент представника пословних субјеката који су у периоду од 12 месеци пре истраживања одлучили да не реализују неко велико улагање због страха од подмићивања, по броју запослених, Србија (2012)

7. Распрострањеност и обрасци других облика криминала

Осим корупције, пословни субјекти у Србији, попут пословних субјеката било где на свету, на удару су различитих других облика криминала који је усмерен на њихову имовину или пословне активности. Утицај таквих криминалних радњи може да буде велики како у смислу директних трошкова и штета, тако и у смислу индиректних трошкова у виду премија осигурања, издатака за обезбеђење и пропуштених шанси за даља улагања. Мада се криминал не налази међу најважнијим препрекама за пословање у Србији (слика 23), и даље постоји знатан број пословних субјеката који сматрају да криминал представља велику (37,6%) или средњу препреку (31,9%) за пословање.

Мерење директног утицаја криминала представља велики изазов из низа разлога, независно од тога да ли су жртве појединци или пословни субјекти. Постоји широки консензус о томе да кривична дела која се пријаве полицији представљају тек мали део криминалних активности. Пре него што административна статистика кривичних дела евидентира неко кривично дело, оно мора да буде откривено, пријављено полицији, препознато као кривично дело и евидентирано као такво у полицијској статистици. Велики број кривичних дела се не пријављује полицији, а нека од њих се не евидентирају у полицијској статистици. Таква ограничења у званичној статистици кривичних дела могу да буду превазиђена уз помоћ истраживања о жртвама кривичних дела, што обезбеђује податке за процењивање такозване „мрачне слике“ криминала који се не пријављује полицији. Ова врста података пружа драгоцене додатне увиде у природу и модалитете кривичног дела, као и о карактеристикама жртава – а то су информације које обично не могу да се добију из званичних полицијских података.

Пословни субјекти у Србији на удару су различитих облика криминала, и то у различитом степену, у зависности од њихове величине, врсте привредне активности, локације и других чинилаца. Међу пет најважнијих типова криминала,²¹ 12-месечна стопа распрострањености кривичних дела у Србији у којима су пословни субјекти били жртве највиша је за превару од стране лица која нису запослена у пословном субјекту (ово укључује превару од стране клијената, дистрибутера или снабдевача, али не укључује превару од стране запослених или руководиоца). Преко једне трећине пословних субјеката било је преварено током последњих 12 месеци (35,5%) на различите начине, нпр. када

²¹ Погледати Додатак са методологијом ради детаљних описа ових кривичних дела.

клијенти варају пословни субјект о својој спремности да плате, па превара снабдевача у вези са квалитетом или количином испоручене робе или услуга, или компјутерске преваре (слика 29). Штавише, многи пословни субјекти који су искусили превару од стране лица која нису запослена у том субјекту биле су жртве више од једног пута – у просеку такви пословни субјекти бивају жртве преваре 10,1 пут годишње.

Стопа распрострањености за провалне крађе и вандализам такође је висока. У случају провалних крађа, један од 10 (10,2%) пословних субјеката био је жртва током последњих 12 месеци, а у просеку пословни субјекти који су на удару бивају жртве провалних крађа 4,4 пута годишње. У случају вандализма против пословних субјеката, где се објекти, опрема или друга имовина у просторијама пословног субјекта намерно оштећују насилним чиновима, паљењем, графитима или на неки други начин, 9,5 процената свих пословних субјеката били су жртве у просеку 2,8 пута током 12 месеци пре истраживања. Стопа распрострањености за крађу моторних возила је 1,7% од свих пословних субјеката који су власници кола, при чему жртве у просеку имају 1,4 инцидента (многи пословни субјекти који су погођени овим кривичним делом имају више од једног службеног возила у употреби, укључујући кола, комби возила, камионе, аутобусе и друга моторна возила).

Подаци такође показују да је 1% свих пословних субјеката у периоду од 12 месеци пре истраживања био жртва изнуђивања (пошто је изнуђивање често активност која је у току, није израчуната просечна учесталост).

Слика 29. Годишње стопе распрострањености за различите врсте кривичних дела против пословних субјеката и просечан број кривичних дела по пословном субјекту који је био жртва, Србија (2012)

Напомена: Годишње стопе распрострањености за превару од стране лица која нису запослена у пословном субјекту, провалне крађе и вандализам израчунате су свака за себе као проценат пословних субјеката који су доживели свако од ових кривичних дела од укупног броја пословних субјеката; годишња стопа распрострањености за крађу моторног возила израчунава се као проценат пословних субјеката који су доживели макар једну крађу аутомобила, комби возила, камиона, аутобуса или неког другог моторног возила у периоду од 12 месеци пре истраживања, од укупног броја пословних субјеката који су власници аутомобила, комби возила, камиона, аутобуса или неког другог моторног возила. Просечан број кривичних дела израчунава се као просечан број пута када су пословни субјекти који су жртве неког кривичног дела доживели ту врсту кривичног дела.

Мада се узима у обзир чињеница да упоредивост резултата овог истраживања са резултатима истраживања у другим земљама може да буде под утицајем разлика у процедурама, као што су разлике у избору узорка, начину спровођења анкете, стопама датих одговора и процедурама везаним за пондерисање, међународно поређење са налазима истраживања у другим земљама свакако ће дати још једну нову тачку гледишта на добијене резултате. Упоредивост је највећа са резултатима недавних истраживања у региону Западног Балкана, где су се користили исти дизајн истраживања и методологија.²² Осим тога, очекује се да резултати пилот истраживања о пословним субјектима који су постали жртве кривичних дела широм ЕУ буду објављени крајем 2013.²³

Цена криминала

Према подацима из истраживања, просечна цена штете настале кривичном радњом коју у Србији проузрокују пет типова кривичних дела веома је висока. Међутим, такви трошкови су изузетно неједнако распоређени, са ограниченим бројем кривичних инцидената који узрокују екстремно скупе штете и већим бројем инцидената чији су резултат трошкови штета који су испод просека. Ова искривљена расподела може да се опише коришћењем два одвојена показатеља: просечна (средња) вредност штете и медијална вредност штете настале кривичном радњом.²⁴ Као што је приказано у табели 2, средња цена штете је око три до седам пута већа од медијалне цене штете свих врста кривичних дела, осим у случају провалних крађа, где је однос између средње и медијалне цене 15,7.

Табела 2. Цена економске штете проузроковане последњим кривичним инцидентом који су пословни субјекти у Србији доживели (у динарима, еврима и еврима – по паритету куповних моћи [EUR-PPP]), по врсти кривичног дела, Србија (2012)

Цена кривичне штете	Провална крађа	Вандализам	Крађа моторног возила	Превара од стране лица која нису запослена у пословном субјекту
Средња штета (RSD)	1.570.274	295.699	2.455.318	3.982.227
Медијална штета (RSD)	100.000	44.000	685.000	600.000
Средња штета (EUR)	13.881	2.614	21.704	35.201
Средња штета (EUR-PPP)	27.921	5.258	43.657	70.807

Вишеструке жртве криминала

Разумевање карактеристика пословних субјеката који су доживели одређену врсту криминала више пута током кратког периода веома је важно за утврђивање концентрације ризика од криминала за одређене типове пословних субјеката или пословних субјеката на одређеним локацијама.²⁵ Да би се испитала акумулација високог ризика од стране одређених пословних субјеката, корисно је да се пословни субјекти који су постали жртве поделе у групе по броју пута колико су искусили одређени тип кривичног дела у претходних 12 месеци. Као што је приказано на слици 30, превара од стране лица које нису запослена у пословном субјекту јесте кривично дело које обично више пута циља исти пословни субјекат, где је један од седам (14,3%) погођених пословних субјеката био жртва

²² Пословање, корупција и криминал у региону Западног Балкана: Утицај корупције и осталих кривичних радњи на пословно окружење, UNODC (2013).

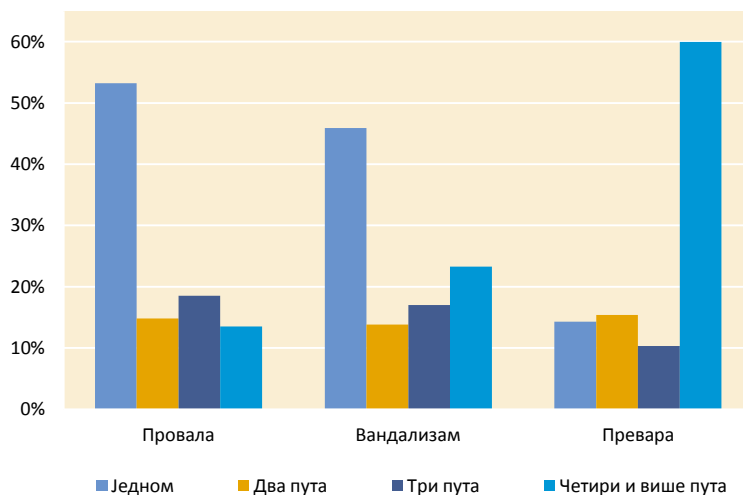
²³ Gallup/Transcrime (излази ускоро), Истраживање у ЕУ ради процене нивоа и утицаја кривичних дела на пословање, Етапа 2: Пилотирање модула истраживања. Финални извештај.

²⁴ Медијална цена штете је тачна средња вредност свих штета које су поређане у растућем низу, што наговештава да је око 50 процената свих начињених штета више, а 50 процената ниже од медијалне вредности.

²⁵ Ово се понекад зове и „стопа вишеструких жртава криминала“ и означава проценат пословних субјеката који су постали жртве и искусили одређени тип кривичног дела више од једног пута током протекле године у односу на све пословне субјекте који су искусили то кривично дело током протекле године.

једном, 15,4% два пута, 10,3% три пута, а три петине (60%) четири и више пута. С друге стране, више од половине (53,2%) погођених пословних субјеката искусило је једну провалну крађу, 14,8% је искусило две провалне крађе, 18,5% три, а 13,5% четири или више таквих инцидената. Сличан образац важи и у случају вандализма: 45,9% погођених пословних субјеката је искусило један такав инцидент, 13,8% два, 17% три, а 23,3% четири и више таквих инцидената.

Слика 30. Процентуална расподела пословних субјеката који су искусили одређени тип кривичног дела једном или неколико пута у претходних 12 месеци, Србија (2012)

Напомена: Расподела по броју кривичних дела израчунава се као процентуална расподела броја пута када су пословни субјекти који су погођени одређеним типом кривичног дела искусили тај тип кривичног дела.

Жртве кривичних дела по секторима пословања

Анализа распрострањености пословних субјеката који су постали жртве кривичних дела у пет сектора пословања који су покривени овим истраживањем наговештава неке изражене разлике у стопама жртава кривичних дела које су специфичне за дате секторе у Србији. Као што је приказано на слици 31, специфичне секторске стопе распрострањености за вандализам генерално су испод 11,3% у свим секторима, док су стопе распрострањености за провалне крађе на нивоу од 12% или испод 12% у свим секторима. Насупрот томе, пословни субјекти у секторима Услуге смештаја и исхране и Саобраћај и складиштење (11,6%) и пословни субјекти у сектору Грађевинарство (15,7%) ређе су жртве превара од стране лица која нису запослена у пословном субјекту него пословни субјекти у секторима Трговина на велико и мало (39,7%) и Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом (44,6%).²⁶

²⁶ Подаци специфични за секторе у вези са изнуђивањем и крађом моторног возила не постоје, пошто је број погођених пословних субјеката у узорку који су искусили ову врсту кривичних дела у сваком сектору искувише мали да би омогућио статистички значајна поређења.

Слика 31. Годишње стопе распрострањености провалних крађа, вандализма и превара које су искусили пословни субјекти од стране лица која нису запослена у пословном субјекту, Србија (2012)

Напомена: Годишње стопе распрострањености за преваре од стране лица која нису запослена у пословном субјекту, провалне крађе и вандализам израчунате су посебно, као проценат пословних субјеката који су искусили свако од ових кривичних дела од укупног броја пословних субјеката.

Провалне крађе

Провална крађа представља чин незаконитог уласка у (пословне) просторије како би се нешто украдо, без ступања у контакт са било ким у тим просторијама. Нису сви покушаји провалних крађа успешни у смислу да починиоци успеју да украду нешто од вредности. Од свих случајева провалних крађа које су пословни субјекти у Србији пријавили у овом истраживању, само 9,4% може да се класификује као покушаји провалних крађа, пошто у ствари ништа није било украдено.

У случајевима када је нешто и било украдено из просторија пословног субјекта обично постоји широк спектар ствари које имају вредност, а које могу да се украду. Као што је приказано на слици 32, у око пола (50,5%) случајева украдене су машине или опрема, а друга роба (коју не производи сам пословни субјект) у преко једној четвртини (27,9%) случајева. Остали предмети који се најчешће краду јесу роба коју производи пословни субјекат (22,9%), новац који припада пословном субјекту који је постао жртва провале (17,3%) и новац запослених (8,1%).

Слика 32. Процентуална расподела ствари од вредности које су украдене од пословних субјеката у случајевима провалних крађа, Србија (2012)

Напомена: Подаци се односе на последњу провалу која је довела до крађе било које врсте вредности у периоду од три године пре овог истраживања. Збир је већи од 100 процената пошто је, у неким случајевима, украдено више од једне врсте вредности (на пример, машине и новац).

Циљ провалних крађа такође зависи од врсте пословног субјекта у који је проваљено и од врсте машина, опреме и других вредних предмета који се у њему користе. На пример, машине и опрема су најчешће врсте вредности које су украдене од пословних субјеката у сектору Грађевинарство (75,7%), док остала роба коју производи дати пословни субјект такође представља робу која се обично краде од пословних субјеката у сектору Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом (31,6%).

Вандализам

Дела вандализма против пословних субјеката могу да нанесу велику штету у смислу директне штете и трошкова поправке, губитка произведене робе, као и нарушавања изгледа пословних просторија и смањења привлачности за клијенте. У просеку, дела вандализма у Србији најчешће за циљ имају возила која припадају циљаним пословним субјектима (45,8%), објекте (44,8%) и машине и опрему (23%).

Крађа моторног возила

Крађа моторних возила разликује се од осталих врста кривичних дела против пословних субјеката која су овде пријављена у смислу да физичко место прекршаја могу да буду или пословне просторије или неко друго место. У ствари, подаци о месту крађе моторних возила од пословних субјеката у Србији наговештавају да се већина њих дешава даље од пословних просторија. И мада се 17% таквих инцидената дешава директно у оквиру пословних просторија (као што су паркинг или гаража), готово две трећине (64,8%) крађа моторних возила збива се ван пословних просторија, али у истој општини где се налазе те просторије. Скоро једна петина крађа моторног возила дешава се на неком другом месту, било у земљи (17,4%) или у иностранству (0,7%); у овом другом случају, на пример, током службеног пута (слика 33).

Слика 33. Расподела локација крађа моторних возила од пословних субјеката, Србија (2012)

Напомена: Подаци се односе на последњу крађу моторног возила у периоду од три године пре овог истраживања. Моторна возила обухватају аутомобиле, комби возила, камионе, аутобусе и друга моторна возила.

Одређени део украдених возила може касније да се поврати. Према подацима, свако осмо моторно возило (12,6%) које је украдено од неког пословног субјекта у Србији на крају се врати власнику.

Измуђивање

Мада је распрострањеност измуђивања од пословних субјеката у Србији 1%, то је ипак разлог за забринутост. Измуђивање представља веома озбиљно кривично дело у којем преступници покушавају да дођу до новца или других користи од неког пословног субјекта тако што прете руководиоцима или запосленима или их застрашују. У неким случајевима, измуђивање се представља као понуда да се „штити“ пословни субјект од штете на имовини или лицима, а новац који се плаћа представља се као врста „новца за заштиту“. У појединим случајевима измуђивање може да се повеже са организованим криминалним групама које имају моћ и средства да претње пословном субјекту учине вероватним са потенцијално опасним последицама уколико се њихови захтеви не испуне.

Подаци наговештавају да се претње везане за измуђивање појављују у различитим облицима. Према пословним субјектима у Србији који су жртве измуђивања, више од једне четвртине (26,9%) претњи у вези са измуђивањем укључује неодређене последице, 8% јасно наводи штете које ће бити нанесене пословном субјекту или његовој имовини, а 5,3% укључује личне претње везане за повређивање власника, менаџера, запослених или њихових рођака. Остали случајеви укључују обећања о заштити од криминала или друге претње као што су повређивање клијената, загађивање производа или киднаповање запослених, руководилаца или њихових рођака.

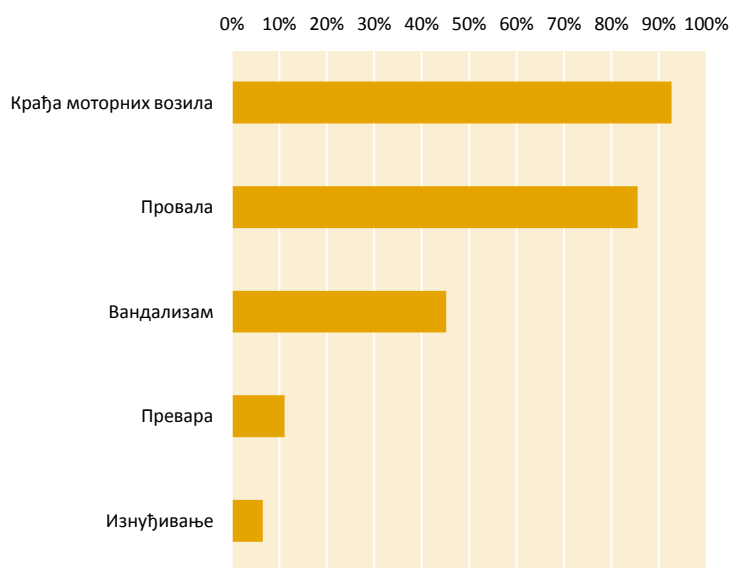
Треба поменути да су методе које се користе за демонстрирање претњи пословним субјектима у Србији у вези са измуђивањем прилично уобичајене и чини се да су осмишљене тако да оставе највећи могући утисак на особу којој се прети. И док се око девет од десет (93,2%) претњи у вези са измуђивањем преноси путем телефона, у 4,5% случајева претња се демонстрира у оквиру личног сусрета ван просторија пословног субјекта. У готово истом броју случајева један или више преступника улази у просторије пословног субјекта који је жртва како би демонстрирао претњу.

Пријављивање кривичних дела полицији

Пословни субјекти који су били жртве криминала имају низ разлога за пријављивање инцидента полицији и пружање детаљних информација органима власти у вези са околностима и начињеном штетом, а међу њима су и нада да ће повратити украдену имовину и спречити слична дешавања у будућности. Спремност да се кривична дела пријаве полицији варира у зависности од општег нивоа поверења у полицију, али зависи и од врсте кривичног дела и очекивања у вези с тим шта полиција може да уради и шта ће урадити поводом пријављеног прекршаја.

Даљи чиниоци који имају утицај на пријављивање кривичних дела јесу озбиљност кривичног дела и износ претрпљене штете, потенцијални губитак репутације међу клијентима и потрошачима и формални захтеви везани за плаћање осигурања. Као што је приказано на слици 34, удео сваког типа кривичног дела које се заиста пријави полицији износи 92,7% за крађу моторног возила, 85,5% за провалну крађу, 45,2% за инциденте који укључују вандализам, 11,1% за случајеве преваре од стране лица која нису запослена у пословном субјекту и 6,5% за случајеве изнуђивања. У просеку, за свих пет врста кривичних дела која су покривена, пословни субјекти у Србији који су били жртва тих дела пријавили су преко две петине кривичних дела која су искусили у периоду од три године пре истраживања (41,8%). Ради поређења, ниједан пословни субјект није у периоду од 12 месеци пре истраживања пријавио надлежним институцијама случајеве подмиђивања, као што је приказано у поглављу 4.

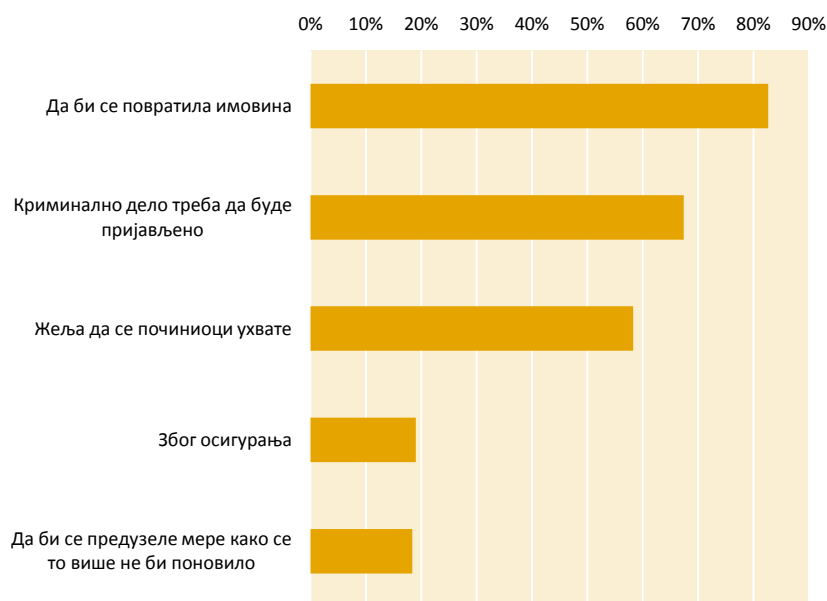
Слика 34. Стопе пријављивања полицији од стране пословних субјеката, по врсти кривичног дела, Србија (2012)

Напомена: Стопе пријављивања за подмиђивање односе се на последње искуство са подмиђивањем у периоду од 12 месеци пре истраживања које је пријављено органима власти; за остале облике кривичних дела, стопе пријављивања се односе на последње кривично дело које је доживљено у последњих три године и пријављено полицији.

У великом броју случајева, главни разлози што пословни субјекти пријављују кривична дела полицији јесу повраћај имовине и опште веровање да кривична дела треба да се пријаве полицији: између 60,8% и 44,1% пословних субјеката који су пријавили случајеве провалних крађа и вандализма навело је управо ове разлоге као своја два главна мотива. Остали важни разлози за пријављивање кривичних дела јесу да преступници буду ухваћени (провална крађа: 62,7%; вандализам: 64,1%; крађа моторног возила: 58,3%) и да се спречи да се то поново деси (провална крађа: 41,3%; вандализам: 55,8%; крађа моторног возила: 18,4%). У Србији наплата осигурања не представља доминантни мотив за пријављивање кривичних дела, чак ни за крађу моторног возила (19%), као што је приказано на слици 35, што је такође у складу са резултатима истраживања који указују на низак ниво покрића осигурањем од кривичних дела код пословних субјеката (слика 40).

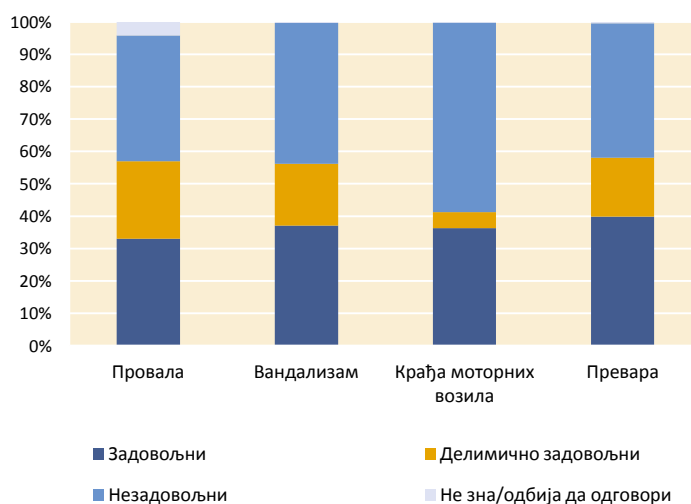
Слика 35. Разлози за пријављивање полицији крађе моторних возила од пословних субјеката, Србија (2012)

Напомена: Подаци се односе на последњи случај крађе моторног возила који се десио у периоду од три године пре овог истраживања и који је пријављен полицији. Збир је већи од 100 процената пошто, у неким случајевима, постоји више од једног мотива за пријављивање крађе моторног возила полицији (на пример, да би се повратила имовина и због осигурања).

Информације које се односе на то да ли су жртве кривичних дела биле задовољне реакцијом представника закона могу да буду корисне ради побољшања рада полицијске службе и унапређење процедура. У случају када су пословни субјекти жртве криминала, око половине оних који су пријавили инцидент полицији били су комплетно или углавном задовољни начином на који је полиција поступала са њиховим пријавама. Као и у случају пријављивања полицији, задовољство полицијом варира у зависности од врсте пријављеног кривичног дела и најниже је код провалних крађа (33% је било задовољно), а највише код превара од стране лица која нису запослена у пословном субјекту, где је 39,9% пословних субјеката који су пријавили прекршај било задовољно. С друге стране, 58,6% пословних субјеката није било задовољно акцијом која је предузета након пријављивања крађе моторног возила полицији (слика 36).

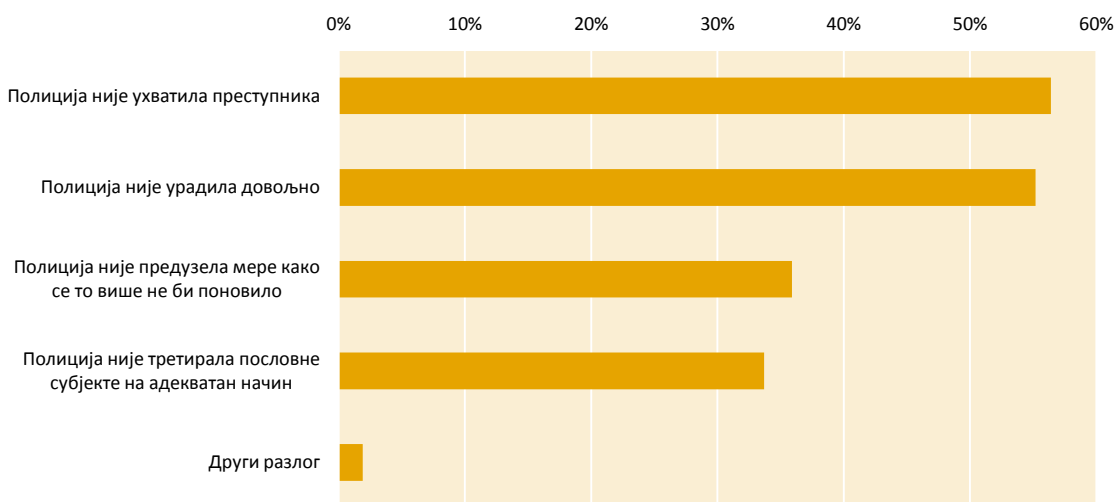
Слика 36. Задовољство пословних субјеката полицијом по врсти кривичног дела које је пријављено полицији, Србија (2012)

Напомена: Подаци се односе на последњи инцидент са кривичним делом који је доживљен у периоду од три године пре овог истраживања и који је пријављен полицији.

Главни разлози за незадовољство у вези са начином на који је полиција реаговала на пријављивање кривичних дела често се односе на потешкоће по питању решавања кривичних случајева и добијање компензације за пословне субјекте који су били жртва тих дела. У случају вандализма, на пример, незадовољне жртве нису биле задовољне или нису биле комплетно задовољне углавном због чињенице да полиција није пронашла преступнике (56,4%) или се стекао утисак да полиција није урадила довољно (55,2%). Више од једне трећине пословних субјеката такође су сматрали да нису добили довољно заштите од криминала (35,9%) или нису третирани на адекватан начин (33,7%), као што је приказано на слици 37.

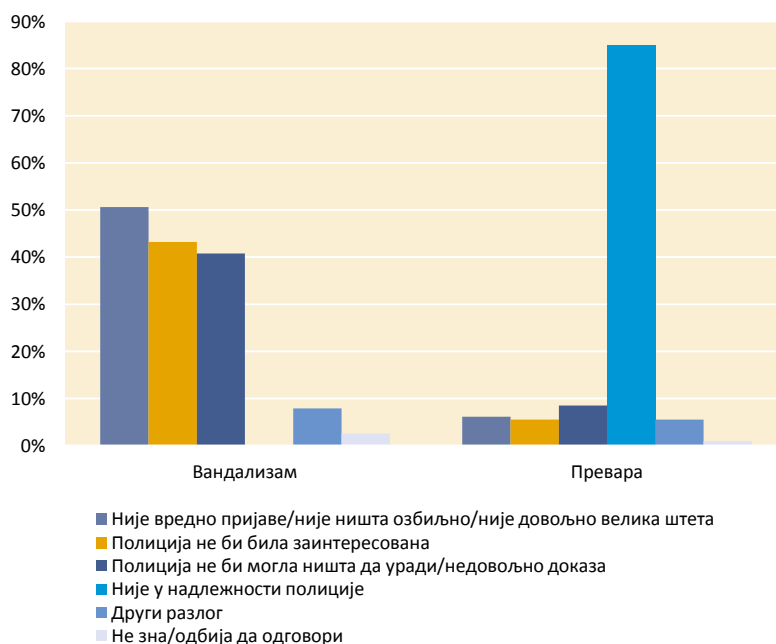
Слика 37. Разлози за незадовољство пословних субјеката који су вандализам пријавили полицији, Србија (2012)

Напомена: Подаци се односе на последњи случај вандализма који се десио у периоду од три године пре овог истраживања и који је пријављен полицији. Збир је већи од 100 процената пошто, у неким случајевима, постоји више од једног разлога за незадовољство полицијом (на пример, полиција није ухватила преступника и није третирала пословне субјекте на адекватан начин).

У случају ређе пријављених кривичних дела против пословних субјеката, као што су вандализам и превара, постоји низ разлога зашто се кривична дела не пријављују полицији, а то зависи од врсте кривичног дела. На пример, у случајевима вандализма око половине (50,6%) пословних субјеката сматра да не вреди да се то кривично дело пријављује полицији, док је то случај у 6,1% непријављених инцидената са преваром (слика 38). Осим тога, у случајевима вандализма 43,2% пословних субјеката сматра да полиција не би била заинтересована, док 40,8% верује да полиција ништа не би могла да уради. Насупрот томе, у случају преваре од стране лица која нису запослена у пословном субјекту, преко четири петине (84,9%) испитаника није то пријавило полицији зато што сматрају да то није одговорност полиције.

Слика 38. Разлози за непријављивање одређених врста кривичних инцидената полицији, Србија (2012)

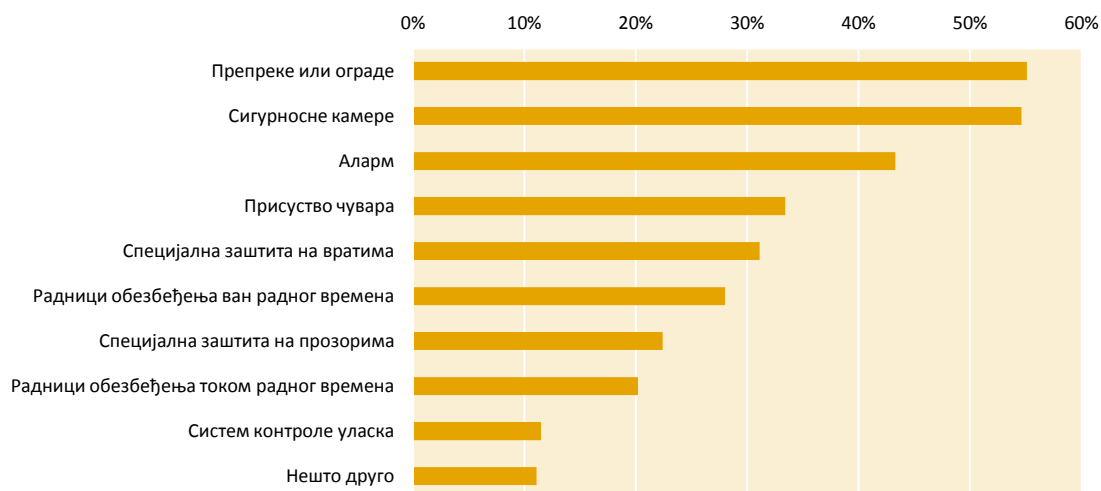

Напомена: Подаци се односе на последњи кривични инцидент који се десио у периоду од три године пре овог истраживања и који је пријављен полицији. Збир је већи од 100 процената пошто, у неким случајевима, постоји више од једног разлога за непријављивање инцидента полицији (на пример, полиција не би могла ништа да уради и страх од освете).

Трошкови и мере заштите од криминала

Као што подаци из овог истраживања показују, пословни субјекти у Србији суочавају се са реалним ризиком од криминала и од штета и трошкова који су повезани с њим. Да би се заштитили од криминала, пословни субјекти често инсталирају специјалне безбедносне системе (аларме, сигурносне камере) или користе чувара и примењују друге безбедносне мере. Гледано укупно, 93,2% свих пословних субјеката у Србији користи макар једну меру заштите против криминала. Као што је приказано на слици 39, најшире коришћене физичке мере заштите од криминала јесу препреке или ограде (55,1%), сигурносне камере (54,6%) и алармни системи (43,3%). Присуство чувара (33,4%), специјална заштита на вратима (31,1%), радници обезбеђења ван радног времена (28%), специјална заштита на прозорима (22,4%), радници обезбеђења током радног времена (20,2%) и системи за контролу уласка (11,5%) представљају мање коришћене мере заштите.

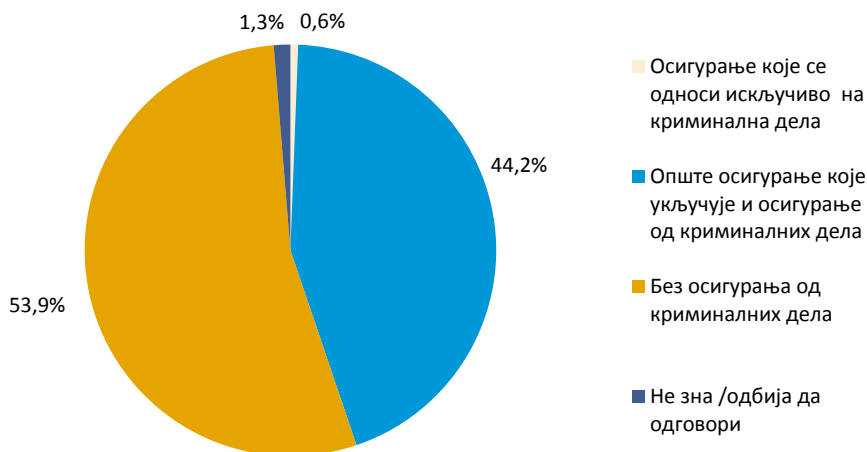
Слика 39. Процент пословних субјеката који користе одабране мере обезбеђења од криминала, Србија (2012)

Напомена: Подаци се односе на све пословне субјекте у Србији. Збир је већи од 100 процената пошто се, у неким случајевима, користи више од једне мере безбедности (на пример, алармни систем и сигурносне камере).

Криминал против пословних субјеката често наноси знатну штету пословним субјектима. Да би се заштитили од финансијских импликација, пословни субјекти могу да користе полисе осигурања којима добијају накнаду за штету. У Србији, само мали број пословних субјеката има неку врсту осигурања од последица криминала. У просеку, тек 0,6% свих пословних субјеката има посебну врсту полисе осигурања која их штити од последица догађаја везаних за криминал, 44,2% има општу полису осигурања, која такође штити од кривичних инцидената, а више од половине (53,9%) нема никакво осигурање против криминала (слика 40).

Слика 40. Процент пословних субјеката који имају полису осигурања од криминала, по врсти осигурања, Србија (2012)

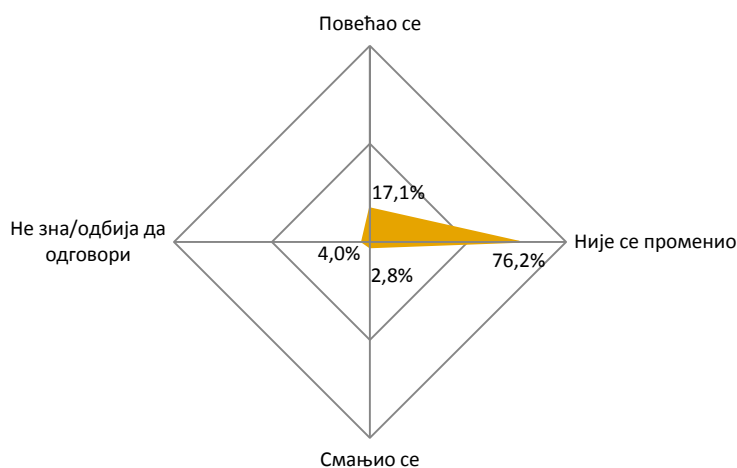

Гледишта и мишљења у вези са криминалом

Као и у случају перцепције корупције, осим објективног искуства, перцепција криминала такође је под утицајем низа фактора. Извештаји у медијима и опште осећање несигурности и страха могу да допринесу повећаној перцепцији ризика од криминала, као што то може да учини и изглед окружења неке области. Такве перцепције могу да утичу и на то у којој мери се криминал у одређеној области доживљава као да је у порасту или у опадању.

Већина представника пословних субјеката у овом истраживању (76,2%) навела је да сматра да је ризик од криминала за њихов пословни субјект непромењен у поређењу са претходних 12 месеци, 17,1% испитаника види пораст ризика од криминала, а 2,8% види опадање овог ризика (4% није дало своје мишљење). Наведена гледишта пословних лидера указују на појачану осетљивост на криминал (слика 41).

Слика 41. Перцепције о томе да ли је ризик од криминала за пословни субјект порастао, остао непромењен или је опао, Србија (2012)

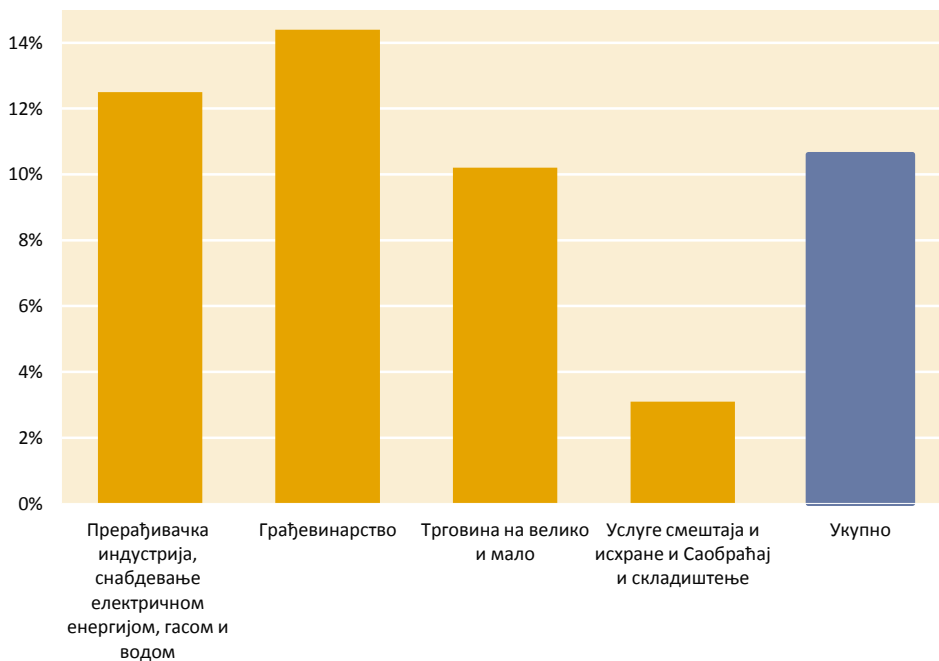

Утицај криминала на пословна улагања

Мада перцепције ризика од криминала саме по себи немају висок степен корелације са реалним ризиком од криминала, што показује искуство о криминалу које може да се измери код пословних субјеката, такве су перцепције ипак битне за обликовање мишљења у вези са преовлађујућом „пословном климом“ и проценом пословања и шанси за улагање. Негативно гледање на општу ситуацију у вези са криминалом у некој земљи може да доведе до смањених улагања и да утиче на привредни развој и раст.

Подаци показују да је страх од криминала заиста веома битан фактор у одлукама пословних лидера о томе да ли да реализују неку велику инвестицију или не. Иако постоје разлике у утицају овог фактора у зависности од сектора пословања (слика 42), у просеку, 10,6% свих пословних лидера наводи да су током претходних 12 месеци одлучили да не реализују неку велику инвестицију из страха од криминала. Овај удео је веома значајан ако се има у виду да је само мали број пословних субјеката уопште у позицији да реализује велике инвестиције. Треба се подсетити да је, осим пословних субјеката који су одлучили да не реализују неку инвестицију из страха од криминала, преко 9% пословних субјеката одустало од улагања из страха од корупције (поглавље 6). Када се узму заједно, страх од криминала и страх од корупције представљају озбиљну препреку за привредни развој Србије.

Слика 42. Процент представника пословних субјеката који су одлучили да не реализују неку инвестицију у периоду од 12 месеци пре истраживања из страха од криминала, по секторима, Србија (2012)

8. Закључци

Мада је тешко квантификовати корупцију, овај извештај показује да истраживања о директном искуству са корупцијом могу да помогну да се добије барем делимична слика о томе како, зашто, када, где и колико корупција утиче на пословни сектор у Србији. На основу ове анализе могу да се добију елементи који би се даље разматрали у светлу развоја делотворних мера за борбу против корупције на националном нивоу:

- Истраживање идентификује неке од приоритетних сектора пословања, попут активности везаних за услуге смештаја и исхране и саобраћаја и складиштења, али и одређене типове државних/јавних службеника, укључујући и службенике јавних комуналних служби, полицајце, општинске или покрајинске службенике и царинике, на које треба да се усмери пажња у покушају да се онемогући њихова укљученост у подмићивање.
- Стопе распрострањености „административног“ криминала, као што је подмићивање и превара од стране лица која нису запослена у пословном субјекту, нешто су више, па ипак су стопе пријављивања подмићивања и преваре далеко испод стопа уобичајених кривичних дела. Непријављивање корупције указује на то да постоји мањак поверења у органе власти и да пословне организације треба да буду активније у подстицању борбе против корупције и промовисању мера за борбу против корупције, етичких кодекса и личног интегритета.
- Питање подмићивања између пословних субјеката које је истакнуто у овом извештају баца ново светло на незаконите „маркетиншке“ праксе у виду подмићивања које се користе да би се стекла неправична предност у односу на ривале у пословању. Треба предузети даљу анализу таквих пракси да би се помогло у гарантовању „једнаких услова за све“ у оквиру тржишта и гарантовању да корисни механизми слободног тржишта остану неуклањани корупцијом. Ревизија законских одредаба за борбу против корупције у Кривичном законнику Србије треба да обезбеди да, осим одредаба које се односе на борбу против подмићивања државних/јавних службеника, постоје и делотворни правни инструменти за борбу против подмићивања у приватном сектору.
- Страх од тога да ће морати да плаћају мито да би добили неопходне услуге или дозволе довео је до тога да укупно 9,2% свих пословних лидера у Србији није реализовало већу инвестицију у периоду од 12 месеци пре истраживања. Ово показује „ефекат кругова у води“ који корупција носи са собом, где постоје потенцијално лоше последице по привредни раст и развој, посебно када је само мањи број пословних субјеката уопште у позицији да реализује велике инвестиције. Треба да се повећа публицитет свих напора усмерених на ограничавање корупције како би се спречиле даље штете по инвестиције и привредни развој.

- И док „конвенционална“ кривична дела против пословних субјеката генеришу знатне издатке за привреду, пословни субјекти се релативно мало баве спречавањем криминала у виду мера безбедности и ублажавања последица кривичних дела путем одговарајућих полиса осигурања.
- Мада је изнуђивање привидно мало у нумеричком смислу, чињеница да је 1% свих пословних субјеката жртва изнуђивања и даље представља важан податак, посебно зато што изнуђивање јесте кривично дело које може да се повеже са организованим криминалним групама. Само овај разлог је довољан да се однос између изнуђивања и пословних субјеката детаљно испита.
- Осим директних последица криминала, и сама истрага у вези са корупцијом и преваром може да има негативне последице по репутацију пословног субјекта. Многи пословни субјекти широм света свесни су овога и све је више оних који спроводе свеобухватне интерне политике за поступање у складу са законом, које наводе одређене неприхватљиве праксе и кажњавају кршења утврђених стандарда. У Србији, такви интерни механизми за поступање у складу са законом још су далеко од тога да буду свеprisутни и потребно је да се и даље промовишу. Политике за поступање у складу са законом ређе су међу мањим пословним субјектима. Имајући у виду да микро и мали пословни субјекти чине највећи део свих пословних субјеката у Србији, ова ситуација свакако треба да се унапреди.
- Свест о корупцији и неприхватљивом понашању на високом је нивоу и више од половине представника пословних субјеката сматра да корупција представља главну препреку за пословање. Па ипак се подмићивање често толерише као средство којим се обезбеђује да се посао обави и да се добије бољи третман. Могла би да се размотри могућност даље процене свести о корупцији међу пословним лидерима, а могле би да се развију и додатне иницијативе како би се повећао степен разумевања веома штетних последица корупције на делотворну расподелу ресурса у оквиру једне тржишне привреде.
- Судаћи према подацима о перцепцији корупције, јавно мњење у Србији показује висок ниво забринутости у вези са овом појавом. Дакле, шанса за борбу против корупције постоји пошто се чини вероватним да би пословне организације, као и њихови чланови, поздравили даље спровођење антикорупцијских политика.

Садашње истраживање представља први покушај да се спроведе свеобухватна процена реалног искуства у вези са подмићивањем у пословној сфери у Србији како би се помогло у идентификовању делотворних мера за борбу против њега. Додатна вредност би могла да се стекне ако би се овакво истраживање поновило у догледно време како би се пратиле промене у искуству у вези са подмићивањем у Србији и утицају подмићивања.

Систем праћења корупције на националном нивоу треба да обухвати разноврсне инструменте за прикупљање доказа о различитим видовима у којима се јавља и за пружање помоћи у дефинисању политика:

- Процене о радним условима и личном интегритету државних/јавних службеника по секторима (здравствени сектор, правосудје, полиција, царина, итд.) ради обезбеђивања детаљнијих и конкретнијих информација и ради пружања помоћи приликом утврђивања циљаних мера у оквиру политика. Ово треба да се постави као приоритет у областима које су посебно осетљиве на подмићивање, што се види и из овог истраживања и из истраживања UNODC-а о становништву из 2010;
- Опште процене искуства везаног за подмићивање и друге видове корупције (и за општу јавност и за пословни сектор), ради обезбеђивања контролних вредности и мерења оствареног напретка;
- Систем за праћење одговора државе на корупцију, како репресивних тако и превентивних мера, како би се јасно одредиле успешне и неуспешне праксе.

Главна тела за борбу против корупције могла би да покрену и развију национални систем праћења у вези са корупцијом. Систем би привлачио пажњу и поверење државних/јавних организација и релевантних организација цивилног друштва. Даље укључивање Републичког завода за статистику (РЗС), релевантних министарстава и истраживачких центара са искуством, уз подршку

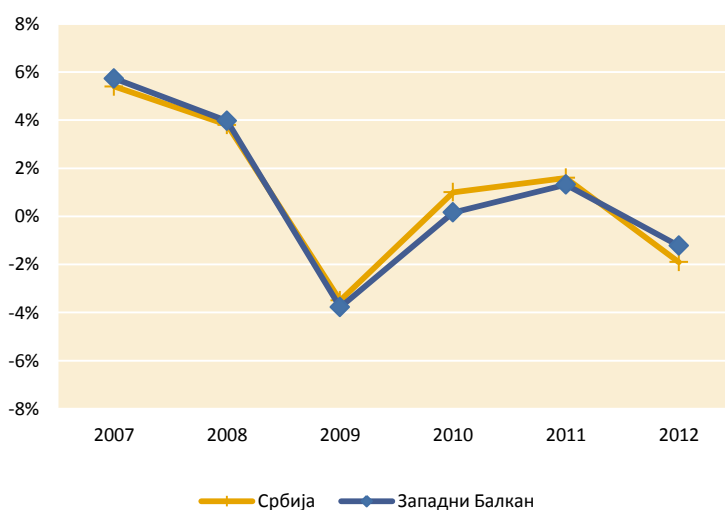
међународних и регионалних организација, омогућиће механизам праћења којим би се обезбедиле високо квалитетне и релевантне информације ради делотворније борбе против корупције.

Анекс I: Економски контекст подмићивања у сфери пословања у Србији

Скорија економска историја Србије блиско је повезана са брзим економским падом бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ). Након распада Југославије почетком 90-их година прошлог века, економије земаља наследница драматично су пропале, дошло је до колапса у производњи и запослености, великих несташица и хиперинфлације. До опоравка економије Србије дошло је тек после 2000. године, након чега је уследио солидан економски раст до 2008. (просечна годишња стопа раста БДП-а од 2001. до 2008. била је 4,9%). Уложени се значајни напори у спровођење структурних реформи у Србији, укључујући и приватизацију пословних субјеката, либерализацију цена и спољне трговине. Ефекти глобалне финансијске и економске кризе довели су земљу у рецесију 2009. године. Након опоравка 2010. године, српска економија је поново ушла у рецесију 2012. године због утицаја другог таласа текуће финансијске кризе у већини европских земаља. Кретања раста БДП-а у Србији веома су слична (пондерисаном) просеку у региону Западног Балкана током протеклих пет година (слика 43).

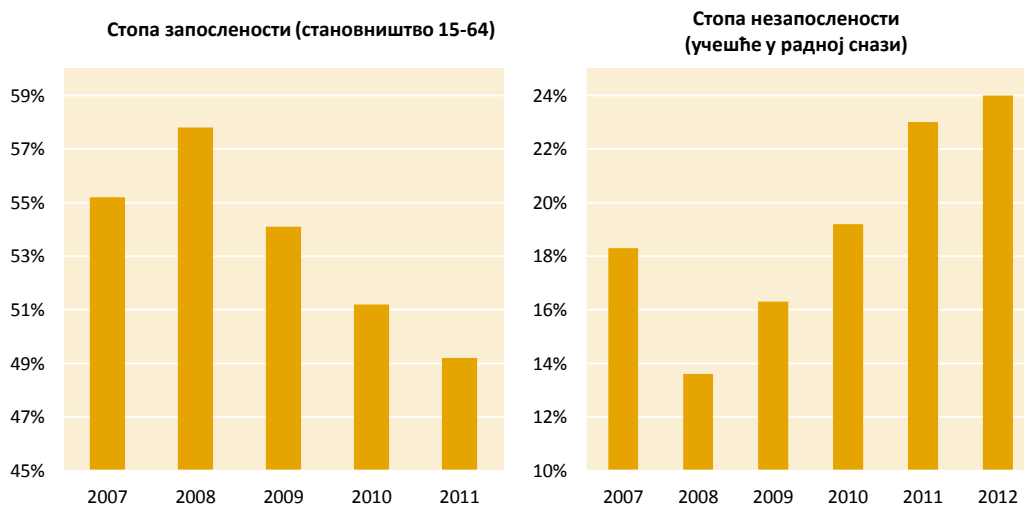
Слика 43. Процентуална промена у БДП-у, Србија и регион Западног Балкана (2007–2012)

Извори: Евростат; Извештаји ЕУ о оствареном напретку из 2012; Бечки институт за међународне економске студије (WIIW) 2013.

Постоји јак инверзан однос између стопа запослености и незапослености у Србији. Због утицаја скорашње економске кризе, стопа запослености се између 2008. и 2011. смањила за више од 9 процентних поена, док је стопа незапослености порасла са око 13,6% у 2008. на 24% у 2012. (слика 44).

Слика 44. Стопе запослености и незапослености, Србија (2007–2012)

Извори: Извештаји ЕУ о оствареном напретку из 2012.

Када је реч о структури економије, већина пословних субјеката у Србији послује у следећих пет сектора. Пратећи „Статистичку класификацију економских активности у Европској унији“ (NACE), ових пет сектора се дефинише као:

1. Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом²⁷
2. Грађевинарство²⁸

²⁷ Из аналитичких разлога, у овом истраживању сектори С, D и E из NACE Rev 2. комбиновани су у један сектор (Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом). Због сажетости, ова комбинована група се понекад назива само Прерађивачка индустрија.

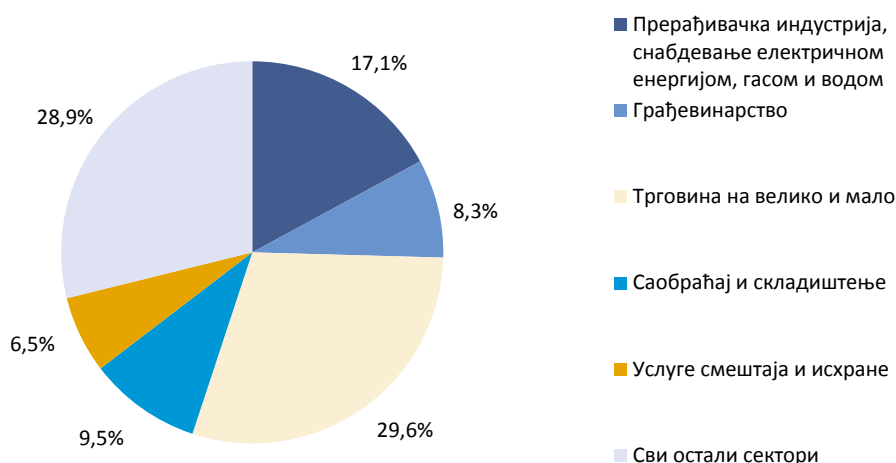
²⁸ Сектор F из NACE Rev 2.

3. Трговина на велико и мало; поправка моторних возила и мотоцикала²⁹
4. Саобраћај и складиштење³⁰
5. Услуге смештаја и исхране³¹

Садашње истраживање о корупцији и криминалу који утичу на пословне субјекте обухватило је само пословне субјекте из ових пет сектора, док су остали сектори (као што су пољопривреда, образовање или здравство) били искључени. Овај избор сектора пословања такође обезбеђује широку покривеност српске економије у смислу додате вредности (учешће сектора у БДП-у) и запослености (учешће сектора у укупном броју запослених), као и удела броја пословних субјеката који су обухваћени. Ових пет сектора чини 71,1% свих пословних субјеката у земљи, 48,7% укупног броја запослених и 42,7% укупног БДВ-а (БДП-а умањен за нето порезе). Остали сектори обухватају економске активности као што су пољопривреда, рударство, финансијске активности, трговина некретнинама, професионалне, научне или техничке активности, које обично обављају приватни пословни субјекти, или активности државне/јавне управе, одбране, образовања и здравства, које обављају државне/јавне установе.

Посматрано по секторима, највеће учешће пословних субјеката у Србији (слика 45) је у сектору Трговина на велико и мало; поправка моторних возила и мотоцикала (29,6%) и секторима Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом (17,1%). Мањи део се односи на пословне субјекте у сектору Саобраћај и складиштење (9,5%), сектору Грађевинарство (8,3%) и сектору Услуге смештаја и исхране (6,8%).

Слика 45. Релативни удели пословних субјеката у пет економских сектора који су заступљени у истраживању, Србија (2012)

Извор: РЗС

Још једна важна структурална карактеристика јесте да је већина пословних субјеката у Србији мала у смислу броја запослених: 92,2% свих регистрованих пословних субјеката у пет обухваћених сектора има мање од 10 запослених, 6,3% има између 10 и 49 запослених, 1,29% има између 50 и 249 запослених, а само 0,3% свих пословних субјеката има више од 250 запослених.³² Упркос претежном броју веома малих пословних субјеката, треба обратити пажњу на то да је релативна важност већих пословних субјеката у смислу њиховог доприноса БДП-у и укупној запослености много већа него што се може претпоставити на основу њиховог учешћа у укупном броју пословних субјеката.

²⁹ Сектор G из NACE Rev 2.

³⁰ Сектор H из NACE Rev 2.

³¹ Сектор I из NACE Rev 2.

³² Републички завод за статистику (РЗС)

Анекс II: Методологија

Подаци који су представљени у овом извештају прикупљени су у оквиру националног истраживања које је спроведено као део пројекта финансираног из средстава ЕУ „Процена корупције и криминала који утичу на пословни сектор у региону Западног Балкана“. Пројекат је обухватао седам независно спроведених истраживања које су самостално реализовали национални партнери у складу са заједнички развијеним инструментима за истраживање и заједничким методолошким стандардима.

Заједнички је припремљен основни упитник, а након тестирања у оквиру пилот истраживања усвојио га је сваки национални партнер. У свим истраживањима за прикупљање података коришћени су интервјуи лицем у лице, било помоћу папира и оловке (*PAPI*) било помоћу компјутера (*CAPI*). Заједно са упитником, за ово истраживање је посебно развијен и комплетан сет заједничких инструмената као што су упутство за анкетаре, шифарник и остали оперативни инструменти за рад на терену. У свим етапама праћени су строги статистички стандарди, укључујући и мере за заштиту поверљивости података, како би се обезбедио највиши могући квалитет података.

Рад на терену је између 15. октобра и 2. новембра 2012. реализовао РЗС, који је организовао обуку за анкетаре и надгледао читав процес прикупљања података, од првог контакта до уношења података. Нето величина узорка била је 1.725 пословних субјеката из пет главних сектора пословања који чине 71,1% свих пословних субјеката у земљи. Узорак је стратификован по секторима пословања и четири величине пословних субјеката (микро, мали, средњи и велики).

Циљна популација је обухватала активне пословне субјекте свих величина. Дизајн узорка који се користио у овом истраживању је стратификовани прост случајни узорак. Различити нивои са којих су повлачене јединице односи се на пет главних сектора пословања према *NACE* Рев. 2 (Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом [сектори С, D, E]; Грађевинарство [сектор F]; Трговина на велико и мало; поправка моторних возила и мотоцикала [сектор G]; Услуге смештаја и исхране [сектор I] и Саобраћај и складиштење [сектор H]) и на четири категорије величина пословних субјеката (микро [1–9 запослених лица]; мали (10–49 запослених лица); средњи [50–249 запослених лица] и велики [више од 250 запослених лица] пословни субјекти).

Прво правило које је било узето у обзир ради процедуре узорковања било је да је за пословне субјекте велике и средње величине требало изабрати минимални број од 40 пословних субјеката (нето) по величини пословног субјекта и сектору. У оним секторима где је број великих пословних субјеката (250 и више запослених) мањи од 40, све јединице у оквиру биле су узете у узорак.

У случају пословних субјеката са вишеструким пословним локалним јединицама, интервју је требало обавити у седишту пословног субјекта, а сва питања у анкети су се односила на активности пословног субјекта у свим његовим службеним просторијама. Пословни субјекти са једним запосленим (укључујући и samozапослене) генерално су били искључени из узорка, осим тамо где је другачије наведено. Предузетници су били искључени из узорка.

Кад је реч о томе да ли су пословни субјекти били жртве криминала, пет врста кривичних дела која су покривена истраживањем дефинисана су у питањима у анкети на следећи начин:

1. Провална крађа: „Да ли је неко провалио у просторије вашег пословног субјекта како би украо нешто, без (физичког) контакта са било ким у просторијама пословног субјекта (власником, запосленима и клијентима)?“
2. Вандализам: „Да ли је било који део објекта који припада вашем пословном субјекту (зграда, опрема, возила или залихе) био намерно оштећен? УКЉУЧУЈЕ, на пример, оштећење употребом силе, подметањем пожара или исписивањем графита. НЕ УКЉУЧУЈЕ се штета која је настала другим видовима криминала, нпр. провалом.“
3. Крађа моторних возила: „Да ли је неко од моторних возила (аутомобила /комбија/камиона/аутобуса или других моторних возила) која су у власништву или која су изнајмљена од стране вашег пословног субјекта било украдено?“
4. Превара од стране лица која нису запослена у пословном субјекту: „Да ли је неко ко није запослен у вашем пословном субјекту (нпр. купац, дистрибутер или добављач) финансијски оштетио ваш пословни субјект директном или индиректном преваром (нпр. купац је одбио да плати договорену цену; дистрибутер/добављач није испоручио робу уговореног квалитета или количину наручене робе)? (УКЉУЧИТИ превару путем коришћења електронске мреже за комуникацију или информационог система)“
5. Изнуђивање: „Да ли је неко уцењивао ваш пословни субјект тражећи новац или неке друге бенефиције (нпр. претећи руководиоцима и/или запосленима, укључујући и претње о уништавању имовине или производа или је нудио односно дао 'обећање заштите' вашем пословном субјекту од таквих штета?“

Резиме карактеристика анкете у Србији дат је у табели 3.

Табела 3. Кључне карактеристике Анкете, Србија (2012)

Карактеристике Анкете	
Одговорна агенција	Републички завод за статистику (РЗС)
Период анкете	Од 15. октобра до 2. новембра 2012. године
Дизајн узорка	Стратификован прост случајни узорак. Стратификација је урађена према сектору пословања и броју запослених. Оквир узорка је припремљен из Статистичког пословног регистра (СПР) на дан 14. августа 2012, искључујући јединице са најмањим прометом за сваки сектор. Потпун обухват је био за стратуме у категорији великих пословних субјеката (пословни субјекти са 250 и више запослених). Сектори су били оквир за оцене, а Бетелов алгоритам је коришћен за алокацију узорка.
Избор испитаника	Лице које је одговорно за руковођење пословним субјектом.
Метода прикупљања података	РАPI – интервјуисање помоћу папира и оловке.
Мере контроле квалитета	Контрола квалитета је била обављена у три фазе: од стране анкетара, супервизора и оператера за унос података. Координатори рада на терену су поново проверавали 17% интервјуа путем телефона или лицем у лице. Обављане су логичке провере током уноса података.
Нето величина узорка	1.725
Стопа давања одговора	74,6%

Анекс III: Главни показатељи

Табела 4. Главни показатељи по секторима, Србија и регион Западног Балкана (2012)

Показатељ	Сектор пословања					
	Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом	Грађевинарство	Трговина на велико и мало	Услуге смештаја и исхране	Саобраћај и складиштење	Укупно
Стопа контакта (Србија)	51,6%	67,2%	61,9%	54,6%	78,5%	59,7%
Стопа контакта (Западни Балкан)	67,0%	72,1%	72,6%	72,5%	76,6%	71,8%
Распрострањеност подмићивања (Србија)	12,0%	13,3%	18,9%	23,2%		17,0%
Распрострањеност подмићивања (Западни Балкан)	9,2%	12,2%	10,3%	9,4%		10,2%
Средња величина мита (Србија, у RSD)	54.840		60.634	4.176		52.588
Средња величина мита (Србија, у EUR-PPP)	975		1,078	74		935
Средња величина мита (Западни Балкан у EUR-PPP)	910		1,066	105		881
Распрострањеност подмићивања међу пословним субјектима (Србија)	8,0%	7,3%	6,1%	5,0%		6,6%
Распрострањеност подмићивања међу пословним субјектима (Западни Балкан)	5,3%	6,2%	3,4%	2,5%		4,0%

Показатељ	Сектор пословања					
	Прерађивачка индустрија, снабдевање електричном енергијом, гасом и водом	Грађевинарство	Трговина на велико и мало	Услуге смештаја и исхране	Саобраћај и складиштење	Укупно
Распрострањеност провалне крађе (Србија)	12,0%	12,0%	9,7%	6,6%		10,2%
Распрострањеност вандализма (Србија)	11,3%	7,7%	10,1%	3,9%		9,5%
Распрострањеност преваре (Србија)	44,6%	15,7%	39,7%	11,6%		35,5%
Стопа пријављивања провалне крађа полицији (Србија)	82,5%	81,4%	87,8%	87,2%		85,5%
Стопа пријављивања вандализма полицији (Србија)	49,8%	30,1%	44,2%	60,8%		45,2%
Стопа пријављивања преваре полицији (Србија)	7,9%	3,8%	13,8%	9,9%		11,1%
Процент пословних субјеката који користе било коју врсту мера безбедности (Србија)	94,8%	89,3%	92,7%	95,6%		93,2%
Процент пословних субјеката који имају полису осигурања од криминала (Србија)	32,2%	33,2%	49,4%	67,1%		44,8%

Напомена: Распрострањеност подмићивања се израчунава као проценат пословних субјеката који су неком државном/јавном службенику дали новац, поклон или учинили противуслугу најмање једном приликом у периоду од 12 месеци пре истраживања, од укупног броја пословних субјеката који су у истом периоду имали макар један контакт са неким државним/јавним службеником. Годишње стопе распрострањености кад је реч о превари од стране лица која нису запослена у пословном субјекту, провалној крађи и вандализму одвојено се израчунавају као проценат пословних субјеката који су искусили свако од ових кривичних дела од укупног броја пословних субјеката. Стопе пријављивања за подмићивање односе се на последње искуство са подмићивањем у периоду од 12 месеци пре истраживања, које је пријављено званичним органима власти; за остале видове кривичних дела, стопе пријављивања односе се на последње кривично дело које је доживљено у последње три године и које је пријављено полицији. *EUR-PPP* је процењен на основу процена *WIIW*-а.